VII

ДРАМСКА БАШТИНА

Милош Перовић

КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач
Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Миодраг Тукић, директор

Уредник едиције
Олга Марковић

Приређивач
Душан Михаиловић

Коректор
Олга Марковић

Ликовно решење
Ново Чогурић

Припрема за штампу
Светозар Станкић

Штампа
Србоштампа
Београд, Добрачина 6-8.

Тираж: 500 примерака

Штампање завршено: јуна 2000.

МИЛОШ ПЕРОВИЋ

КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Трагедија у пет чинова

Београд 2000.

Милош Перовић*

КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Трагедија у пет чинова

ЛИЦА

СТЕВАН ТОМАШ, краљ босански

ВОЈАЧА, његова прва жена

КАТАРИНА, његова друга жена

СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ, син краља Томаша и Војаче, последњи краљ босански

КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА, његова жена, кћер српског деспота Лазара

РАДИВОЈЕ КРСТИЋ, бан од Јајца, старији брат краља Томаша

ЉУДМИЛА, његова кћер

ИВАНИШ, његов синчић

ПАВАО ЧУБРЕТИЋ, управник Кључа

РАДАК, војвода

РАДОЈЕ СОКОЛОВИЋ, управник Бобовца, дошније

ОМЕР-БЕГ

ВЛАТКО, војвода

ЛОВРО ЗАНИ, папин викар

ИНКВИЗИТОР

ДЕД богумилски

ЈАКЕТА ГУНДУЛИЋ

ПАЛАДИН ЛУКАРЕВИЋ дубровачки посланици

РОХОЊИ, мађарски посланик

ЈЕДАН ФРАЊЕВАЦ

СУЛТАН МУХАМЕД II

МЕХМЕД ПАША

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

РАСИМ БЕГ

ЈЕДАН ВРАТАР

ПРВИ РИБАР

ДРУГИ РИБАР

Војводе, богумили, Турци, ратници, најамници, гласници, слуге, џелати.

---

* На насловној страни рукописа нема драматичаревог имена ни презимена

Милош Перовић

„Оци наши згријешише, и нема их,
а ми носимо безакоња њихова"
Плач Јеремијин 5, (7)

ПРВИ ЧИН

*Поље близу Бјелаја. Позади шума а пред њом споменик у облику пирамиде.**

ПРВА ПОЈАВА

Неколико најамника у бекству.

ПРВИ НАЈАМНИК

Бежите даље!

ДРУГИ НАЈАМНИК

Куда?

ПРВИ НАЈАМНИК

Макар куд,
Не видиш како јуре за нама.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Станите бар да мало одапем,
Од умора ми душа испаде.

---

* Прва сцена није овде случајно изостављена, јер се први чин догађа на истом месту и има само једну сцену.

ПРВИ НАЈАМНИК

Ја, богме, идем, а ви остан'те.

ДРУГИ НАЈАМНИК

Чекај, и ја ћу с тобом.

ПРВИ НАЈАМНИК

Похитај!
Хајде!

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

И ја ћу. Страха манитог!

Оду сви.

ДРУГА ПОЈАВА

Долазе тројица других најамника.

ПРВИ НАЈАМНИК

Чекајте, море, не бегајте, хеј,
Та не плашите се, људи, своји смо!
Не чују, страх им уши запуши,
А зечје срце сишло у ноге.

ДРУГИ НАЈАМНИК

О, бруке, где се препали од нас;
Не знају, како бежимо и ми.

ПРВИ НАЈАМНИК

Ти неће стати све до Бјелаја.
А туде ће им страву салити.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Ама, гледајте чуда, Бога вам:
Одавде јуче у бој пођосмо,
А враћамо се сада поново.

ДРУГИ НАЈАМНИК

Да, враћамо се, ал' мало друкчије:
С нама је пош'о војсковођа наш.
А сад смо овде сами, без њега.

ПРВИ НАЈАМНИК

Још нешто: у бој пође оружан,
А голорук се враћаш.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Заиста.

ПРВИ НАЈАМНИК

Ал' место мача, с пуним недрима,
К'о с медом вредна чела из поља.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Ја једном скидох перо с калпака,
Брат брату вреде двесто перпера.

ДРУГИ НАЈАМНИК

Ја једном златну бурму са прста
То ми сав шићар.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

А ти, Пецане,
И не хвалиш се, шта си упец'о.

ПРВИ НАЈАМНИК

Ја писам пош'о у бој да пљачкам,
Већ да се бијем.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Путо момчета!

ПРВИ НАЈАМНИК

Ћеф ми се само туђи, па ма с ким,

А до плаче ми није заиста.
Нит кога имам, нит марим за ким,
А навик'о сам на бој, без крви
Не знам што живим, само жали бог
Где нас без много муке разбише
И разјурише као зечеве.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Долазе два ратника. Пређашњи.

ПРВИ РАТНИК

И последњи нас претекоше већ,
За нама више нема никога.

ДРУГИ РАТНИК

Не могу даље, ја сам клонуо,
Рана ме тишти а мори ме жеђ.

ПРВИ РАТНИК

Седнимо мало.

ДРУГИ РАТНИК

Ја већ осећам,
Смрт како шири крила нада мном,
Можда ће бити бржа него ноћ.

ПРВИ РАТНИК

Још ћемо једном са крвником ми
Испод Бјелаја коње тркати.

ДРУГИ РАТНИК

Ја нећу; видим, дан ми измиче.
Само те молим, закопај ме ту.
Нек више мене шуме храстови.

Када ми почну срце кљуцати
Орлови сури изнад Грмеча.

ПРВИ РАТНИК

Не коби тако!

ДРУГИ НАЈАМНИК

А ви тамо, хеј,
А шта сте, море, упљачкали ви?

ПРВИ РАТНИК

Ви нас на миру оставите; ми
Нити смо пошли у бој из нужде,
Нити из пусте жеље за ратом.

ДРУГИ НАЈАМНИК

Будале једне! Гину низашта
И траће скупе дане узалуд.

ПРВИ РАТНИК

О, што не трпим најамнике те!
Војска што само ратује за хлеб,
У злом тренућу бежи у бестраг,
А сваког часа готова на зло.
И с таквом војском мислио је краљ
Хрвате да од Босне одбије.

Долази војвода Чубретић.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Пређашњи и Чубретић.

ЧУБРЕТИЋ

Одлаз'те даље, сад ће доћи краљ!
Да вас не види тако жалосне,

Да над поносом својим не кука
И не проклиње своју судбину.
Ратници бедни! Без оружја свог
Ко без сабаља празне корице,
Држак без реза, без тетиве лук,
Без оклопника оклоп зарђан.
Хајд' олупине с гадна ћубрета,
Одлаз'те, рекох, сад ће доћи краљ!

ПРВИ РАТНИК

Војводо, друг ми тешко обрањен,
Једва се држи.

ЧУБРЕТИЋ

Иначе би већ
Побегли до сад. Одмах одлаз'те!

ДРУГИ НАЈАМНИК

Бог ми и душа, тај се не шали.

ПРВИ РАТНИК

Дижи се, Мирко, хајде полако.

Ратници одлазе.

ЧУБРЕТИЋ

Одлаз'те и ви! Зечији породе.
Што изгубисте срца ратничка
Пре него што сте и почели бој.
О, кукавице, жабе плашљиве,
Распудише вас као мишеве,
Да ни тројица нисте заједно!
О, смрдибубе, лењи трутови,
Корњаче гадне, сместа одлаз'те!

ДРУГИ НАЈАМНИК

Па ми смо, ево, одужили дуг,

За Босну своју просули смо крв.
А шта смо могли јачем од себе?

ЧУБРЕТИЋ

Што не падосте, рђе ниједне
На бојном пољу сви до последњег,
Већ побегосте срамом у бестраг.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Ратник у бою слуша старијег,
И нема своје воље, војводо.
Када ми рекне: гини! гинућу,
А побећи ћу кад он побегне.

ЧУБРЕТИЋ

А ко је био заповедник твој?

ПРВИ НАЈАМНИК

Краљевић Стеван, главни вођа наш.

ЧУБРЕТИЋ

Краљевић Стеван! Он те водио?
Син краљев, велиш?

ПРВИ НАЈАМНИК

Бесмо уз њега,
Кад непријатељ груну од некуд,
Препадом збуни наше редове,
Те све на пречац прште које куд,
А да ни себи не дођосмо. Чуј,
У бојевима одрастʼо сам ја,
Али покора већег не видех.

ЧУБРЕТИЋ

А шта би с вођом?

ДРУГИ НАЈАМНИК

Некуд узмаче
Са Радивојем братом краљевим.

ЧУБРЕТИЋ

Па знаш ли, где је сада?

ДРУГИ НАЈАМНИК

То не знам,
Толико знам, да није погин'о.

ЧУБРЕТИЋ

Несретни краљу, какав чекаш глас,
Какво уздарје срцу очинском!
Са чврстом вером исплео си сам
Сан твојих старих дана, ја га знам,
А сада ће га разорити реч,
Једна једина моја груба реч.
(Оде)

ДРУГИ НАЈАМНИК

Краљ ће се брзо утешити већ,
Брже за сином нег' за победом.
Јер његов син је и Војачин син,
Па кад отера стару Војачу,
Зашто да воли сина њезина.
За њиме ће се утешити већ;
Зар чема још и сина Жигмунда
Од друге жене, њему милије.

ТРЕЋИ НАЈАМНИК

Хајдемо и ми. Брже, диж'те се,
Зло ћемо проћи, ево иде краљ.
(Оду)

ПЕТА ПОЈАВА

Краљ Томаш, војводе: Соколовић, Радак, Чубретић, пратња

КРАЉ

И заставе се наше не вију
По бјелајскоме пољу, војводо?

ЧУБРЕТИЋ

Вију се, можда; ја их не видех.
Бар не на домак непријатељу
Уз писку труба и* поклич ратнички,
Можда далеко по долинама,
Показујући оку туђинском
У срце Босне куда води пут.

КРАЉ

И од толиког мога поноса
Не оста ништа, ништа, војводо?

ЧУБРЕТИЋ

Оста ал' залуд, кад је преко све
По пољу и по оним шумама;
Кад свако тражи кутак безбедан,
Срећан што живу главу изнесе.

РАДАК

Све ми се чини, отуда је зло,
Што краљ не пође него краљевић.

КРАЉ

Посл'о сам њега да са победом
Имену своме врати први сјај

---

* Веза "и" је једанаести слог у звонком јамбском десетерцу, па се може изоставити: „Уз писку труба, поклич ратнички.

Пре Смедерева што га имао;
Да сломи мукле зборе што за њим
Очима врашки збори гомила;
Да својим мачем место освоји,
Што ће од мене с правом добити;
Послах га у бој да га уздигнем
Да буде краљ и вођа народу.

СОКОЛОВИЋ

Краљу, бој није један окршај,
Нит изгубљена битка боју крај;
Једном се премцу срећа насмеје
Осмениће се другом други пут.
Ја у Стевана твога верујем
К'о сам у себе; ја сам гледао,
Како га огањ жудње сажиже
За нестигнутом славом Тврtковом,
Како га боли судбе немилост
И тутњи оркан страсти у срцу,
А кога мори такав осећај
Оставља најзад име за собом.

ЧУБРЕТИЋ

Али је тешко трпет овај срам,
Што пече као љуто жељезо.

КРАЉ

Соколовићу, твоју цену знам.
Знам да је снажан удар мача мог,
Ал' мање није мудра твоја реч,
Ни искуство у послу ратничком.
За нас већ више нема мирна сна
Док не сперемо љагу с образа:
Иди, расуте борце покупи,
У новом боју бићеш вођа ти.

Соколовић оде.

ШЕСТА ПОЈАВА

Пређашњи, без Соколовића

КРАЉ

(Чубретићу)
Ти ми још ништа до сад не рече
О Краљевићу. Шта је било с њим,
Шта с Радивојем, братом мојијем?
Јеси ли наш'о њине лешеве,
Упакажене смртним ранама
И окупане крви двоструком,
Њиховом крви и крви душманском?

ЧУБРЕТИЋ

У једном гласу носим гласа два,
У једној речи и живот и смрт,
Радост и наду и руку и срам.
Босанску земљу не попрска крв
Њихова срца, пит ће црни вран
Испијат жудно њине зенице.
Живи су оба јер хрватски бан
Немаде среће да паднесе мач
Над њине главе; далеко су већ
Од разбојишта овог крвавог;
Живи су оба, и син ти и брат
И безбедни су. То је све што знам.

КРАЉ

Како, војводо? Они живи још.
А војска моја растурена сва?

РАДАК

И ја се питам. Чудно заиста:
Сатрли војску, изгубили бој,
А они живи и још безбедни.

Не слушајте ме, што у жалости
Булазни лудост, ал' се на једном
Опака једна мис'о натури:
Тако ми Бога и рећи је срам,
Ал' су побегли.

КРАЉ

Стеван побег'о!
Знадем да немаш сина, Радаче,
Да имаш, не би лудо баченом,
Непромишљеном речи такао
У осетљиво срце очево.
Ако у мојој крви има кап
Што за страх знаде, само једна кап,
Источићу је врхом мача свог
К'о змијски уједа да ме не трује.
А моја крв је мог Стевана крв.
Пао је, али није побег'о,
Војводо, није.

ЧУБРЕТИЋ

Краљу, прости ми;
Мој добри краљу, знам, овај ће глас
Сломити твоје срце очинско
И на моју ће љубав спрам тебе
Бацити срамну сенку злурада,
Ал' побегли су.

КРАЉ

Није истина.
Побегли срамно, кукавички зар!
Нису, војводо. Реци, ако су,
Поново реци ову срамну реч,
И вероваћу.

ЧУБРЕТИЋ

Побегли су, знај,
С прва судара, првог препада,
Побегли оба.

КРАЉ

О, зар и то још!
О, срама мога! И то моја крв,
Проклета, гадна, изрођена крв!
О, да је среће, да су покрили
Бледилом смртним стид на лицу мом!
О, да је среће, да их никада
Не назвах својим, макар не им'о
На пространоме свету рода свог
И никог својим милим не назв'о!
Да се не шалиш с мојим поносом,
Или из мржње наспрам сина мог
Да не подбадаш моју зловољу?
Ти га не волиш, знадем.

ЧУБРЕТИЋ

Не волим,
Што мрзи нашу веру босанску.
Ал' моја мржња није никада
Заслепила ми верност краљу мом.

КРАЉ

Поново иди, трагај за њима,
На где их сретнеш из' чујеш за њих,
С њима у Бјелај пођи, казниђу
Стидне и срамне кукавице те.
Војводо, иди, тражи, нађи их,
Претури сваки камен, сваки жбун,
Шевар и папрат, дупљу, јаругу,
Где се плашљиви крију зечеви.
Иди, нађи их и доведи их.
Војводо, иди!

Чубретић одлази.

СЕДМА ПОЈАВА

Пређашњи без Чубретића

КРАЉ

(Радаку)
А ти остани,
Буди ми сведок гњева праведног.
Одређићу се крви моје зле,
Ишчупаћу их из свог спомена;
Одређићу се сина злосретног,
Одагнаћу га од престола свог,
У земљи биће прости работник,
Од најгорега биће још гори,
И ни почему неће знати свет,
Да је то негда био краљев син;
А мог ћу брата, пакосника злог,
Што служи слузи црне тијаре,*
Из краљевине своје прогнати,
Нек се по свету смуца к'о просјак,
Без игде ичег, сам и напуштен.

РАДАК

Казна је тешка али правична,
Тако ми Бога, правична је.

Чује се труба

КРАЉ

Чуј!

РАДАК

То Соколовић даје зборни знак.

---

* Тијара је папина трострука (троспратна) круна (као симбол његове троструке власти: на земљи, у чистилишту и на небу.

КРАЉ

Раскомадане купи удове
И срцу враћа расточену крв.
Хајдемо и ми, разбој да видим,
Кобног сведока моје срамоте,
Можда ћу срести и несина мог.

РАДАК

(За себе)
Кад би се сада гдегод сусрели,
Кидисали би један на другог,
Планули оба к'о два челика
И самлели се као жрвња два.

Оду. Позорница за неко време остаје празна.

ОСМА ПОЈАВА

Стеван, долази с голим мачем у руци, за њим Радивоје. У шуми се чује труба.

СТЕВАН

Дувај и зови! Али узалуд.
Мртве из гроба нећеш дозвати,
Ти мирно леже у свом покоју,
И неће чути твој језиви глас!
Мртви не чују, а живе раздиреш
К'о страховити оркан савести.
(Чује се слабији глас трубе у даљини)
Дувај и зови! Али никога
Дозвати нећеш. Дувај, дувај још!
Али ћеш прије мртве подићи,
Него у мени веру замрлу.
Дувај и певај гласом рапавим
Опело смртно мојим надама!
(Седне на један камен и замисли се)

РАДИВОЈЕ

Стеване, сине, шта учини то!
На наш ће образ пасти срам и стид,
Подсмех и презир и руга и гњев.
И луда деца смејаће нам се,
Показујући прстом: Ево их,
То су јунаци испод Бјелаја.
О, ругла нашег нема под небом!

СТЕВАН

Како дубоко себе презирем
И своју слабост и неодлучност!
Узмакао сам испред надмоћног
Да спасем живот многих тисућа,
И спасао сам, ал' сам урез'о
У своју савест оштре мачеве.
О, зашто стрепим срцем дрхтавим
Над прегорелим већ животима!
О, незахвална, бедна слабости!
Зашто су труло мачи сливени,
Него у боју да се поломе!

РАДИВОЈЕ

Мислиш ли, да ће веровати краљ,
Да писи чув'о себе него њих?
Са колико те људи послао?

СТЕВАН

С осам тисућа.

РАДИВОЈЕ

Рекох: мало је.
И ти си рек'о. А непријатељ?

СТЕВАН

Бар три пут више имао је он.

РАДИВОЈЕ

Кад пође, и ти рече: мало је,
А он те мрким оком погледа:
Доста је, ако изгинете сви.
И сад ти неће веровати.

СТЕВАН

Знам,
Ал' тад на његов образ пада срам.

РАДИВОЈЕ

На његов образ, а ти води бој?
Зар он да буде крив? Зар отац твој?

СТЕВАН

Јесте. Посл'о нас смрти у чељуст,
Једнога на три мача, па зар ја;
Да будем сада жртва његовог
Неразмишљеног дела?

РАДИВОЈЕ

Сине мој,
Ја немам зашта њега волети,
Ал' тебе љубим к'о и сина свог,
Па не бих хтео, због једнога зла,
Да савест своју другом отрујеш.
Злу твоме, велиш, крив је отац твој?
Нек буде тако, можда и јесте.*
Ал' зар да зато родитеља свога
Омрзнеш једном мржњом дубоком
И да му кажеш: ти си, оче, крив,
Ти, родитељу, ти си крвник мој?
Како ћеш рећи? Отац је и краљ.

---

* У оригиналу: једанаести слог – „а можда и јесте".

СТЕВАН

Знам да је отац, знадем да је краљ,
Ал' он је једно, а друго сам ја.
За другог патит за ме није сласт;
На крсту бити распет за другог,
Не, то не могу, ни за краља не.
Тешко је носит свој заслужан грех,
Ал' туђи теже, много теже још.

РАДИВОЈЕ

Па добро, јесте. Шта је један краљ!
Још прек и злочест, опрости за реч,
Набусит, пргав, ћудљив, нападан,
Још слаб у вери, управо без вере,
Без круне још и венца краљевског,
Краљ што те гони у бој са браћом,
Да против своје вере војујеш
И против своје воље без вере,
Краљ под срамотом – шта је такав краљ!
Ал' опет гледај, то је отац твој.
Знадем, шта мислиш, рећи ћу ти ја:
Без љубави наспрам сина свог,
Без осећаја топлог, очинског,
Тврд као станац, хладан као лед,
Он теби очух, ти му пасторак.
Знам све шта мислиш, и тако је све,
У цркви ћу се заклет': тако је.
Ал' размисли се, то је отац твој,
Родитељ, отац, родио те он.
А вера каже: поштуј оца свог!
Не каже: ако заслужује то,
Већ круто, слепо: поштуј оца свог!
То вера каже, па како би син
Дигао мач на родитеља свог!

СТЕВАН

На свету има пречи' страсти још
Нег што је отац, него родитељ.
Отац и мајка? Празне речи тек,
Немоћне деце изузетак лош,*
Пролазне сенке којим даје моћ
Навика слабог малолетника.
На још овакав отац као он!
Дао ми живот својом радошћу.
А узео ми радост за навек;
На месту мом, у мојим стопама
Вечито стоји, стар и скаменьен.
Па зар због тога што ме родио
Да отме моје место сунчано?
У жељи да се троши моја моћ.
У жудњи да ми прође цео век?
О каква чежња а гле њезин крај!

РАДИВОЈЕ

Неистрошених снага један бол
И сан за делом, полет младости,
Хитња живота из тебе говоре.**
Али и варка безазлености,
Неокаљане калом искуства.
Та ја се бојим, да кад дође дан,
– А он ће скоро, стар је отац твој –
Када на место станеш очево,
Изтрезниће те ствари суровост.

---

* Код Перовића – лош изузетак.

** Код Перовића непотребне свезе и, једанаестерац, па и дванаестерац:
„И сан за делом и полет младости
И хитња живота из тебе говоре".

Јер, гледај, шта ти отац оставља
– Не велим: с вољом, него по нужди –
И шта те чека, кад ти дође ред:
У наслеђе ти престо оставља,
Али без круне и венца краљевског.
У место круне ти ћеш метнути
Неповерења венац трнови
Светога оца, над њим висиће
Пламени мачи непријатеља,
Претећи мукло. Још ти оставља ...
Ал' ти се канда мрштиш, теби је,
Рек'о бих, мрска пријатељска реч.

СТЕВАН

Говори, стриче, даље, реци ми
Све на шта мислиш.

РАДИВОЈЕ

Још те оставља
Два стуба теби и твом престолу,
Ал' изједена црвоточином
Безумља простор.* Један стуб
Властела силна, што ће гледати
На порфиру ти оком пакости,
И једног дана, пљујући на тебе,
Здераће ти је с леђа краљевских.
А други стуб је – твоја несрећа! –
Народ без вере, куколь изметнут,
Што пуни ову земљу божију,
Олтар без крста, храм без кубета,
Звоник без звона, изрод некрштен.
И поред свега још ти оставља
– О, то је стидно, срам за понос наш! –

* Код Перовића неритмичан полустих: „Безумља и простоте".

Упамти, шта ти отац оставља:
Славу, да плаћаш данак Турчину.
Ето ти сада, то је престо твој:
Кандило посред лудог вијора,
Семе на стени, магла на ветру!
Пена на валу, ноћни* сви'чев сјај.
О, не видиш ли, краљ кад будеш њен,
Босна ће бити само своја сен.

Долази Радаков слуга.

ДЕВЕТА ПОЈАВА

Пређашњи, слуга.

СЛУГА

Од господара мога Радака
Краљевом сину и брату краљевом
С покорном молбом поздрав доносим,
Да с овог места одлазе што пре.

РАДИВОЈЕ

Господар твој је нама пријатељ,
Ал' не знам, од куд таква порука,
Је л' савет какав или заповест?
Да одлазимо одавде? А што?

СЛУГА

Ни ја не знам, тако рече он.

РАДИВОЈЕ

Радак је с краљем. Је ли дош'о краљ?

---

* У оригиналу: „у ноћи сви'чев сјај."

СЛУГА

Јесте.

РАДИВОЈЕ

Сад знадем: краљ ће овамо.

СЛУГА

Јест', овамо ће, и љутит је краљ,
И ја вас молим, одлаз'те што пре,
Да избегнете са њим сусретај.

СТЕВАН

Говори, шта је! На кога је љут?

СЛУГА

Господо славна, не срдите се
На једног слугу старог, плашљивог.
Поштен сам човек, оседео сам
У верној служби господарима,
Ја нисам друго до њихова сен
И веран одјек гласа њихова.
Што ми господар рече, рекох вам,
А ја што знадем страхота је.

РАДИВОЈЕ

Гле!
Шта знадеш, збори!

СТЕВАН

Реци!

СЛУГА

Рећићу.
Ал' ја вам казах, да је страшан глас.
Краљ и господар, ваш отац и брат
Гњеван је, љутит на обојицу
И изрек'о је тешку одлуку:
Одрећиће се обојице вас,

Зле крви своје, к'о што рече он.
Стевану, теби, првом сину свом
Узеће, рече, права краљевска
И прогнаће те међу прости свет,
Да к'о обичан, мален работник
У зноју своме печеш лебац свој;
А тебе, брата, даље гони још
Из земље своје, из краљевства свог,
Да се по свету смуцаш к'о просјак
Без игде ичег, сам и напуштен.

РАДИВОЈЕ

Одрећиће се њега, сина свог!
На ком ће онда престо предати,
Кад склопи старе очи за навек?
Одрећиће се њега, сина свог
И мене, свога брата јединог!

СТЕВАН

Ко рече тако? Краљ зар отац мој?

СЛУГА

Рекох вам што сам чуо, простите,
А ја сад идем натраг, време је.
(Оде)

ДЕСЕТА ПОЈАВА

Стеван и Радивоје.

РАДИВОЈЕ

Ха, јеси л' чуо! То нам спрема зар!
О, гледај лудог лакоумља мог
И безлобности простосрдачне
И препознања људске пакости!
Зар да бежимо испред њега ми

К'о испред хајке зверад плашљива,
И да дрхтимо од његова стра̂
К'о од баука деца малена?
По пећинама да се кријемо,
Склониште да нам буду гудуре,
Медведи да нам буду другови,
Корење да нам буде храна сва?
О, хајде, сине, бежи, спаси се
Од оца свог, од родитеља свог!

СТЕВАН

Осећам где се кида у мени
Последња танка веза љубави,
И само један труо кончић још
Што држи моју савест рањену;
У срцу моме отвара се зла
Дубоки извор, отуд потичу
Безбројне хладне реке отрова;
У души мојој пуца бездана
Дубља од моје мрачне несреће,
И гледам, како у њу падају
Детињства мога чедни смерови.
О, страшно! Видим како мењам сад
Природу своју, к'о када се дан
Нечујно, тихо у ноћ смрачује.

РАДИВОЈЕ

Сад је и мени јасно, и ја знам,
Па слушај да ти кажем. Био сам
Наследник тако као сада ти
И син најстари' као ово ти,
Твој отац Томаш мој је млађи брат,
Баш као што је теби Жигмундо,
Баш тако бесмо као ти и он.
И ја сам к'о ти био наследник,
А Томаш као твој брат Жигмундо

Од друге мајке беше, далеко
И од помисли да постане краљ.
Ал' једног дана умре отац наш,
И гле, одједном Томаш поста краљ,
Без права сваког и без правице,
Од друге мајке, млађи од мене,
Од једном, чудно, промени се све,
Ја постах млађи а он старији.

СТЕВАН

Тако ми Бога, нећу пустити!
Нек моја савест умре за навек
И сумрак згусне у ноћ паклену.

РАДИВОЈЕ

Имаде дела тако потребних,
Немилосрдно непропустљивих,
Што по нужности некој следују
К'о вечно иста дела природе.
Још није моја прича готова,
Хајдемо само, причаћу ти још.

СТЕВАН

Не, ја не идем никуд одавде,
Овде ће доћи, ту ћу чекати.
На овом месту и у овај час
Нек своје дело сврши судбина,
И једним махом нека раскине
Што ј' вез'о случај против природе,
Заплакат неће небо праведно,
Нит ће се стрести земља од тога.

РАДИВОЈЕ

Ја чух за једну љубав краљеву
Топлију него ј' икад осећ'о
За свога сина прворођеног,

Чуо сам, али нисам веров'о;
И чух за једну борбу његову
Са самим собом и са правицом
И обичајем земље босанске,
Што је к'о своју тајну највећу
Дубоко, ревно крио у срцу,
Још докле није било Бјелаја;
Чуо сам али нисам веров'о.

СТЕВАН

Пређе си чуо, а сад верујеш?

РАДИВОЈЕ

Природе такве као што је он,
Нападне, мучне, неприступачне,
Покаткад гаје љубав у срцу,
Да нико не зна, нико не види,
А искажу је само делима.
Сад видим јасно, Жигмунд, његов син
Од друге жене, њему милије
Седеће као краљ на престолу.

СТЕВАН

Кунем се Богом, неће бити то!
О, страшна мисли, што се подижеш
К'о авет из мог гњева правичног,
Буди ми верна, расти, ојачај,
И као завист црна постани
А жучна као гладна освета,
Незасићена делом; постани
Готово дело, нек се природа
Застиди једном од свог стварања;
Постани злочин, нека синови
Ругло пред светом буду од сада,
А човек нек се стиди вечито
Да носи име своје.

РАДИВОЈЕ

Стеване,
Какав то страшан пламти умишљај
У твојој души, каква намера!
Промењо си израз лица свог,
У очима ти читам одлуку,
У целом телу орну готовост.
О, како дивно сад изгледаш! Гле,
К'о витезови бајки старинских
Млади и смели, као богови
Некаданьега света безбожног.
О, како плаха, узрујана крв
Божанству ближи људе, сине мој!

Долази краљ; за њим војвода Радак са пратњом, који остају на ивици шуме.

ЈЕДАНАЕСТА ПОЈАВА

Пређашњи, краљ, војвода Радак, доцније један најамник.

КРАЉ

Ха, ту си! Добро, кад те нађох ту
Пред тим сведоком славе босанске,
Нек од сад буде двогуб споменик
За нараштаје наук двогуби:
Честитог нека надом подиже
А срамног срамно нек опомиње,
Да се у стиду краљ и родитељ
Свог недостојног сина одрек'о.

РАДИВОЈЕ

Још једног сина имаш, краљу, ти,
А један ти је од њих сувише,
Па реци, нек се не тре двоумом
На које место овај долази?

КРАЉ

Гле, с чим крива савест сусреће!
У намештеној лакоумности
Одлуке да ми спречи смишљеност
И у безумље гњев ми претвори.
Где ти је војска, бане, питам ја,
Мој образ где је, теби поверен,
И где је, бане, венац победни,
С којим се Тврtко врaћ'о с ограшја?

РАДИВОЈЕ

У овог сина тражи образ свој,
У другог сина твог, у Жигмунда,
Наш'о си ваљда искру Тврткову,
Нек ти је жив и сретан, Боже дај!

КРАЉ

Од кад те знадем, још од малена
Увек си ропт'о против брата свог;
Обзире братске, нежност, наклоност
Из твог си срца давно почуп'о
И бацио их у прах прљави
К'о дотрајалу стару хаљину.
И ја сад ево чупам из срца
И спомен да смо браћа. Одлази!
У граду Јајцу ниси више бан
Ни у босанској земљи властелин.

РАДИВОЈЕ

Нек буде твоја воља краљевска,
И краљевска ти нек је правичност
У правом суду нашли прави пут.

КРАЉ

На моју земљу од сад за навек
Нек твоја нога више не крочи;
У туђем свету умри непознат
И у туђинској земљи иструни.

РАДИВОЈЕ

Ја теби желим земљу босанску,
У твојој земљи твој нек буде прах.

Долази један најамник. Чује се глас трубе у близини. Краљ даје Радаку знак да дође. За то време Радивоје прилази најамнику.

РАДИВОЈЕ

Војниче, стани. Куда ћеш?

НАЈАМНИК

Идем
За послом својим, за занатом.

РАДИВОЈЕ

Е!
А твој је занат?

НАЈАМНИК

Убијање.

РАДИВОЈЕ

Гле!

НАЈАМНИК

Где има доста крви јефтине
Туде ми пос'о иде најбоље,
Из крви људске ниче мени хлеб.
Да се не хвалим, ал' добро пролазим,
Свуда се много тражи пос'о мој.

КРАЉ

(Радаку)
У шуми близу чујем трубе глас,
Војводо, иди, види ко је то.

Радак одлази.

КРАЉ

(Стевану)
А теби, несину, дађу један плуг,
Па ори земљу, те се храни сам.
Планина нек ти буде баштина,
Колеба сниска дворац краљевски,
Краљевско жезло с јарма палица.
Не заслужујеш веће милости,
Недостојан си круне босанске
И недостојан мога имена.

СТЕВАН

Не руши, оче, дом свој, бедем свој,
Не ломи шлема изнад чела свог,
Манито није створен овај свет.
Спуж не растура своју љуштуру,
Нити корњача свој дебели штит,
Ни тица топло гњездо у коме
Излеже своје младе тичиће.

КРАЉ

Иди ми, стиду испред очију,
Несине мој и моја срамото!
За народ српски ти си каштига,
За оца свога руга си и срам.

Радак враћа се.

РАДИВОЈЕ

(Показујући на Стевана)
Познајеш тога?

НАЈАМНИК

То је војсковођ.

РАДИВОЈЕ

А оног с њиме?

НАЈАМНИК

Не знам.

РАДИВОЈЕ

Уби тог!

НАЈАМНИК

Ко је то?

РАДИВОЈЕ

Оног другог зао дух.
Познајеш њега?

НАЈАМНИК

Знам га, рекох већ,
То је краљевић, заповедник мој.

РАДИВОЈЕ

А онај други његов зао дух.
Уби га!

РАДАК

Краљу, то Соколовић
Нешто скупљене војске доводи,
А с њим и Влатко с турске границе,
Све ми се чини, носи неки глас.

КРАЉ

Војску нек пошље одмах у Бјелај,
Он с Влатком нека дође овамо.

Радак одлази.

РАДИВОЈЕ

А награда ће бити краљевска.

НАЈАМНИК

Не тражим ништа, нећу награде,
Иначе овде пос'о беше штур,
Па то ће бити дело једино
За хлебац што га код вас поједох.

РАДИВОЈЕ

Сад се одужи.

СТЕВАН

Чуј ме, оче мој,*
А ком ћеш престо оставити свој,
Кад мене гониш?

КРАЉ

Теби никада.
Расуо би га с Босном заједно
К'о раскалашни богат баштиник
Наслеђе муком зарађено.

СТЕВАН

Ох!

КРАЉ

Што се за престо бринеш када знаш,
Још једног сина да имадем ја.

СТЕВАН

(Најамнику, који је међутим дошао до њих)
Шта чекаш, удри!

НАЈАМНИК

Ево ударам.

---

* У ориг. „очуе"

Прободе краља

КРАЉ

(Умирући)
Зар оца свога уби, краља свог!

НАЈАМНИК

Шта рече? Краља? Зар то беше краљ?
Нељуди гадни, гори сте но ја.

Пође. У том долази Соколовић, Радак, војвода Влатко са више других војвода и ратника.

ДВАНАЕСТА ПОЈАВА

Пређашњи, Соколовић, Радак, Влатко.

РАДИВОЈЕ

Тај уби краља, освети га.

СОКОЛОВИЋ

Стој!

НАЈАМНИК

(Потегне мачем Соколовића)
Иди за њиме па га питај сâм.

Соколовић га прободе.

СОКОЛОВИЋ

Ко дрзну овај вапијући грех,
Крвави злочин, до сад невиђен?

РАДИВОЈЕ

Тај ратник туде, нама непознат,
Дође кад с краљем говорасмо ми
И прободе га.

СОКОЛОВИЋ

Прободе? А што?

РАДИВОЈЕ

Не знам, ненадно и без повода.

РАДАК

Божија воља, таква судбина.

ВЛАТКО

Несретни краљу, чим дочекујеш
Гласника свога! Нем и немоћан
Залуду мутне очи упиреш,
Да чујеш моје кобне гласове
Што са граница Босне доносим,
Разумећеш их када устанеш
И када видиш свога војводу.

РАДИВОЈЕ

Несретни брате, зар је поздрав тај
Последњи што га шаљеш брату свом!
Те укочене очи јесу ли
Живота твога вечног први знак!

СТЕВАН

Ох, доста! –
Влатко, шта доносиш ти?
Што мртвом краљу рећи не можеш,
То реци мени.

РАДИВОЈЕ

И ти, сине мој,
Сад си сироче као што сам ја,
Ти си без оца а ја без брата,
Па дај да жалост изјадамо сву
Што ојађене мучи душе нам.

СОКОЛОВИЋ

Оставте сада кукњаву и плач,
Угушите силом сузу у оку,
Стегните срца и покажите

Достојан да сте сени његове,
Опасност што се Босни примиче
Прибраност тражи и одлучан чин.
Чујте, на домак нама стигле су
Безбројне турске чете, а сад ми
Без краља свога и без вође свог.

СТЕВАН

Војводо, Турци! Ко ти рече то?

СОКОЛОВИЋ

Са границе је Влатко стиг'о сад.

ВЛАТКО

Већ десет дана да их гледам ја
У пољу с кула тврдог Бобовца,
Коњаник многи, бројем небројен,
К'о непрегледна јата крилата.

СТЕВАН

Страховити су својом храброшћу,
А у лукавству ненадмашни су;
Војнички дух и хитра готовост
Напуни страхом срце најчвршће;
Ратничка слава иде пред њима
И гласно труби њине победе.
А куд ће, знаш ли?

ВЛАТКО

Веле, чекају
Харач, што им га Босна дугује.

СОКОЛОВИЋ

Изговор само. Згоду чекају,
Па да поруше тврди Бобовац.
И напашће га, а ја чамим ту
Далеко од свог града. Чујте ме!
Судба је хтела, краљ је погин'о

У страшном часу, часу најгорем;*
Обеснажена Босна дрхти сад
И без заштите и без одбране,
А народ као крдо, плашљив је
Без свога краља и без вође свог.

РАДАК

Па ми смо овде сви на окупу,
Син краљев, брат му, прве војводе.
Бирајмо сами краља.

СОКОЛОВИЋ

Чујте ме!
По божјој правди, људској правици**
И обичају нашем босанском
Ја мислим, да нам Стеван буде краљ,
Очево жезло да понесе син.

ЧУБРЕТИЋ

Живио Стеван!

СВИ

Живио нови краљ!

СОКОЛОВИЋ

Ти ћутиш, бане.

РАДИВОЈЕ

Нека буде он,
И нек му сретно буде, Боже дај!

СТЕВАН

Владања мога први овај дан
Да посветимо мртвом оцу мом.
Узмите трошно тело његово,

---

* У ориг. сувишни слог – „у часу најгорем."

** У ориг. сувишно „и" – „и људској правици."

Понесите га тамо у Бјелај,
Свечано да га саранимо.

Ратници понесу тело краља Томаша

СОКОЛОВИЋ

Стој!
Зауставите се само један час!
(Спусте тело)
Чуј једну молбу, краљу.

СТЕВАН

Реци је.

СОКОЛОВИЋ

На мртвом телу доброг оца твог
Закуни нам се речју краљевском,
Да ћеш од сада до часа суђеног,
И ако ниси вера босанска,
Нит богумилству био наклоњен,
Штитити нашу веру дедовску,
Којом се моле добри Бошњани.

СТЕВАН

Кунем се телом мртвог оца свог,
Да ћу штитити веру босанску.

СОКОЛОВИЋ

И да је нећеш гонити.

СТЕВАН

Кунем се,
Прогонити је нећу, кунем се.

СОКОЛОВИЋ

Понесте сада тело краљево,
Свечано да га саранимо сви.

ЗАВЕСА

ДРУГИ ЧИН

ПРВА СЦЕНА

У граду Бобовцу. Престона дворана.

ПРВА ПОЈАВА

Радивоје и папин викар Ловро Зани са инквизитором, доцније Радивојев син.

ВИКАР

Убити оца! Свега девице!

РАДИВОЈЕ

Не, својом руком иије, рекох ти,
Наредио је једном слуги свом,
И он га пробо.

ВИКАР

А јеретици?

РАДИВОЈЕ

Извикаше га за свог краља.

ВИКАР

О!

РАДИВОЈЕ

Ја мислим, то је био договор.
Чим прободоше краља, викнуше
Из једног грла и у један глас
Војводе, племство, богумили сви:
Краљ ти нам буди, ти нам буди краљ!

ВИКАР

А он шта рече?

РАДИВОЈЕ

Одмах пристаде,
И одмах, светој вери на ужас,
Закле се мртвим телом очевим,
Још док се крв на мачу пушила,
Притворно лијући сузе, закле се,
Да ће од сада па док буде жив
Чувати њину веру.

ВИКАР

Јерес.

РАДИВОЈЕ

Да.

ВИКАР

Њихову кужну јерес.

РАДИВОЈЕ

Рече им,
Ко у њу дарне, тај је дарнуо
У зеницу му ока.

ВИКАР

Пречиста!
О, непресушног, вечног извора
Безбожја људског!

РАДИВОЈЕ

Тако поста краљ.
И сад је сазв'о сабор, да пред њим
Од тебе прими круну.

ВИКАР

Не знадох,
А кад је тако, нема двоума,
На главу неће круну ставити,
Док не покаже да је одан син
Јединовишње цркве Христове.
Оцеубици црква пресвета
Без покајања не опрашта грех.

РАДИВОЈЕ

А зар се и то покајати да?

ВИКАР

За сваки порок и за свако зло
Имаде дела богоугодних.
Ко светој цркви чини услуге,
Света му црква даје опроштај.

РАДИВОЈЕ

А он сучим ће?

ВИКАР

Ако протера
Из своје земље јерес нечисту
И без милости сатре безбоштво.

РАДИВОЈЕ

У својој руци имаш оштар мач,
У преласном му греху повода.
Ал' буди сталан, чврст и одлучан,
И за круну ће учинити све.
За круном чезне, за њом уздише
И сва у круни гледа светила.

ВИКАР

Је ли сазвао и јеретике?

РАДИВОЈЕ

На сабору ће бити вође им:
Чубретић, Радак, и Соколовић.

ВИКАР

Шта је са дедом?

РАДИВОЈЕ

Деда преварих,
Домамих у двор и затворих га
Чим бејах чуо за твој долазак.

Долази Иваниш, синчић Радивојев.

ИВАНИШ

Оче, краљ зове.

РАДИВОЈЕ

Сад ће пристати
На све што хоћеш.

ВИКАР

Тако брзо зар?

РАДИВОЈЕ

Времена ток у чежњи обамре
И сваки дан се створи годином.
Сад ћемо, сине, сада; иди ти.

Иваниш оде.

ВИКАР

Како је мило момче постало!

РАДИВОЈЕ

Он ми је радост, он ми живот сав,
Будуће дело мог немирног сна,
У старости ми младалачки над.
О, кад би ...

ВИКАР

Шта је?

РАДИВОЈЕ

Кад би пост'о краљ.

ВИКАР

У мраку дана што нас сусрећу
Будућност крије своје заметке.
Стеван још нема наследника свог.

Оду.

ДРУГА ПОЈАВА

Чубретић, Радак и Влатко долазе.

ЧУБРЕТИЋ

Шта ћу ја овде?

РАДАК

Како, шта ћеш ти?
Зар ниси зват, па шта би рек'о краљ?

ЧУБРЕТИЋ

Ал' шта ће онда онај гавран ту,
Што се овуда смуца к'о авет?
Сваки му уздах једна светиња,
А сваки корак дело безбожно.
И шта ће с њиме она утвара,
За собом крвав што оставља траг?
На једном дёлу шта ћу с њима ја?

ВЛАТКО

Из Рима, веле, донели су дар,
Краљевску круну.

ЧУБРЕТИЋ

Овом краљу зар?
О, славољубље, како мењаш ћуд
И како ждереш сама пород свој!

РАДАК

Љубав спрам старог краља збори то.

ЧУБРЕТИЋ

И још'те нешто што не знате ви:
Мржња на новог.

ВЛАТКО

Како, војводо!

РАДАК

Бесомучниче!

ЧУБРЕТИЋ

Ја бесомучник!
А шта је онај што у један мах
Два премца једним дахом задахне,
И даде реч и порече реч;
Што једним дахом каже: да и не,
Те се витлају као дан и ноћ? –
Ил' не рече ли, да ће бити штит
Босанској вери?

ВЛАТКО

То је истина.

ЧУБРЕТИЋ

Па место штита сад јој пружа мач,
Окаљен мржњом вере бездушне.
Где ова змија уједе бљује свој
Ту за нас нема станка. Где ће сад
Опет да живи добри Бошњанин?
По пећинама као што је пре,
Да од неверства туђег зазире,
Од своје крви и од свога стра̂,

Од мача што га, сâм он сакова.
О, зар је дошло време, да се мре,
О, зар је време, да Босне нестане!

РАДАК

Чекај да право зборим, право је.
Тако ми Бога, истина је све.
Али ја добро знадем, чуваће
Војводе своје.

ЧУБРЕТИЋ

Босна и није
Само у нама, у војводама.

РАДАК

И деда нашег.

ЧУБРЕТИЋ

Чекај који трен.
Још није дошла ова црна сен,
А дед да није био прогоњен.

РАДАК

Ето сам рек'о право шта мислим,
Па смем ли рећи јоште једну реч:
Не поклони л' се ветру шибљика
Луди је ветар скрши.

ЧУБРЕТИЋ

Како то?

РАДАК

Обична мудрост вели: пази се,
На путу камен заобилази
А на дубокој води тражи брод,
Змије се клони, а бане ли вук,
Бежи кад ниси добро оружан.

ЧУБРЕТИЋ

А где су част и понос, војводо?

РАДАК

Нужда образа нема.

ВЛАТКО

Чујте ме.
Ви знате, да ја нисам католик,
У вери светог Саве крштен сам,
Као и многи добри Босњанин.
Ал' ме за краља веже један страх,
Он од Турака стрепи као ја;
И једна мржња

ЧУБРЕТИЋ

Мржња? Чудно је.

ВЛАТКО

Он мрзи Угре к'о што мрзим ја;
И једна жудња, један лепи сан,
У Босни да је свој и слободан.

ЧУБРЕТИЋ

О, кад би моју сумњу патио,
Омрзла би ти љубав за навек.

ВЛАТКО

Сумњу, ти велиш?

ЧУБРЕТИЋ

Сумњу, војводо.
Ја не верујем, чуј ме, нити сам
Веров'о када нит ћу веровat,
Да ј' краља Тому проб'о најамник,
Непознат ратник, неко, од некуд,
Ког нико не зна, нико не позва.

РАДАК

Него шта мислиш?

ЧУБРЕТИЋ

Ништа не мислим,
Ал' да је камен очи имао,
Ил' уши оно храшће около,
Ил' кад би мртва уста зборила,
Ја не бих сумњ'о, не бих мислио,
Него бих знао.

РАДАК

Ма шта збориш ти!

ЧУБРЕТИЋ

Тад би се тврди камен заплак'о,
И дрва би се окаменила,
А краљ би златну круну здробио,
Да заспе мртва уста очева.
Долази Соколовић.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Пређашњи, Соколовић.

СОКОЛОВИЋ

Оцеубица, вели. Верујем.

ЧУБРЕТИЋ

Ха, и он! Сам па гласно говориш?

СОКОЛОВИЋ

А зар сам нешто рек'о?

РАДАК

Говориш,
К'о да се с неким љуто препиреш.

ЧУБРЕТИЋ

Гласно си само мислио, па што,
За тајне мора да си погодан.

СОКОЛОВИЋ

Затворили су деда.

ВЛАТКО

Деда?

РАДАК

Кад?

СОКОЛОВИЋ

Затворили га овде јуче још
И судиће га.

ЧУБРЕТИЋ

Судити? О, зла!
(За себе)
Шта сад?

СОКОЛОВИЋ

И сад је дош'о на нас ред.

ЧУБРЕТИЋ

(За себе)
Шта сад, кад време гони одлуком?

РАДАК

Ја дижем руке; сâм је за то крив.

ЧУБРЕТИЋ

(За себе)
Сад знам: нека ми нужда даде лик,

Нека ми изглед зајми невољник,
На образ своје мржње метућу
Зечију маску, а због лисичји
Нек ми сакрије ћуд ми курјачку,
Хамелеон ћу гадни постати,
Али са змијским зубма.

СОКОЛОВИЋ

Ја идем.
Свако нек за се брине како зна,
А ја шта мислим, знаће Босна сва.

Пође; у том долазе: Краљ Стеван и краљица, за њима Катарина и Људмила, Радивоје, Викар, инквизитор, војводе, пратња.

КРАЉ

Соколовићу, овде остани!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Краљ, краљица, Катарина, Радивоје, Људмила, викар, инквизитор, пређашњи.

КРАЉ СТЕВАН

Нек дођу прво Дубровчани.
Један дворанин пође.

РАДИВОЈЕ

Стој!
А Угри, краљу? Шта је са њима?

КРАЉ

А Угри нека чекају на ред.
(Дворанин оде)
Пре свега овим дајем градове
За верну службу и за услуге

Бану од Јајца, милом стрицу мом:
У кршној Луци тврди Коматин
И на Усори Тешањ богати.
Ту сам повељу потврдио ја,
А потврдиће још и војводе
Чубретић, Радак и Соколовић.

СОКОЛОВИЋ

Шта важи, краљу, моја потврда?
Краљевско име доста је на њој.

КРАЉ

Краљ тако хоће, потврдићеш ти.

Долазе дубровачки посланици: Јакета Гундулић и Паладин Лукаревић.

ПЕТА ПОЈАВА

Пређашњи, Гундулић и Лукаревић.

КРАЉ

Шта доносите?

ЛУКАРЕВИЋ

Поштовања дар
И частан поздрав краљу босанском.

ГУНДУЛИЋ

И молбу, светла круно, да и ти
Потврдиш права дубровачка сва,
Повеље старе и даровнице,
Што имаћасмо још од оца твог.

РАДИВОЈЕ

Вазда је, краљу, још од Кулина
Дубровник им'о наше об'везе.

КРАЉ

Нек буде и сад, ја потврђујем.
Нек по русагу* нашем слободно
Трговац ваш и ваш работник
Тргује без стрâ и без оштете;
Динари ваши нека свукуда
По мојој земљи ходе; цариник,
Ни кнез, ни слуга мога краљевства,
Ни какав било власник нека вам
Не чини сметње нити обмаје.
И нека вам је знано најпосле,
Да потворити нећу своју реч
Нити за вољу коме ни за страх
И ни за какву драгоцену ствар.

Дубровчани се поклоне и одлазе.

СОКОЛОВИЋ

Ја видим, краљу, дедов столник ту,
Ал' нема деда.

ВИКАР

На месту је свом.

КРАЉИЦА

Слаб је и стар је.

ВИКАР

На месту је свом,
А када буде време, биће ту.

СОКОЛОВИЋ

А где је сада место његово,
Кад није овде?

---

* русаг – (орсаг), држава, земља, покрајина

КРАЉ

Доста.

ВИКАР

Дознаћеш.

СОКОЛОВИЋ

Али ја знадем ...

КРАЉ

Доста, рекох ја.
(Викару)
Пред овим светлим скупом велможа,
Пред војводама и пред властелом,
Пред мајком мојом и светлом краљицом
И господином стрицем изнеси
Светога оца дар и заповест.

ВИКАР

Милост верним цркви Христовој
И покајнику милост небеска,
А отпаднику људска правица
И казна божја, амин, Боже дај!
Милост госпођи светлој краљици:
Црква је прима у свој загрљај.

КРАЉИЦА

Хвала.

ВИКАР

Ко милу изгубљену кћер,
Коју је опет нашла.

КРАЉИЦА

Хвала јој.

ВИКАР

Милост пресветлој мајци краљевој:
Сваком се верном даје опроштај
То задужбину њену походи.

КАТАРИНА

Слава и хвала Светој Столици!

ВИКАР

Ко згреши цркви лажју, пороком,
Убиством, крађом или преваром
Од свете цркве биће опроштеи.
Милост и бану, стрицу краљевом:
Опроштено је свим и свакоме
За телом смртни учињени грех,
За порок, кавгу, лаж и обману,
Ко цркву Светог Ђурђа походи.

РАДИВОЈЕ

Слава и хвала светој столици!

ВИКАР

А теби, крању, милост највећа,
Краљевска круна глави краљевској.
Ал' када будеш делом угодан
Вери и римској Светој Столици.

КРАЉ

У правој вери ја сам поник'о
И вечној цркви ја сам подложан.
Шта гражи свети отац од мене?

ВИКАР

У крсту сине, мораш остати
Чист од лукаве, кужне обмане,
Од кривоверја лажи преласне
И заводљиве грешне јереси.
За милост тражи веру, за круну
Услуге Христу.

КРАЉ

Ја сам припреман.

ВИКАР

Зовите деда!
(Један дворанин оде)
Чујте моју реч!
Наша је вечна црква учитељ
И праве вере чувар једини,
Једини извор праве милости.
Ја сам те вечне цркве поклисар,
Посланик вере, мира, истине,
И грешно ми је мирно гледати,
Да из светога слова Христова
К'о парлог клија чкаљ и буника,
А Бошњанин је свуд у свету знан,
Да је безбоштва лађом окаљан.

Долази дед.

ШЕСТА ПОЈАВА

Пређашњи и дед.

ВЛАТКО

Ево и деда.

РАДАК

Шта ће бити сад!

ВИКАР

Ево, гледајте, то је грешник тај,
То је отпадник што се одметно
Од Исусове вере. Погледај,
Како је мален телом ко трун,
А охолости пун је његов ум
И опачине срце вучије;
Над апостолом и над пророком
Уздиже себе у лудилу свом
И јеванђеље крсти заблудом;

Тај пљује, краљу, спаситељев лик,
Народа твога то је заводник
(Деду)
Обраћаш ли се вери Христовој?

ДЕД

Шта сам скривио?

ВИКАР

Ти си јеретик
Што међу верне смутњу уноси.

КРАЉИЦА

Како је миран!

ВИКАР

Светла краљице,
Прави се миран, а ђаво је сâм.
Ти си отровна гљива што клија
Међу семеном речи Божијих,
Мач си што њиме сече сотона
Најтешње везе небом спојене,
Љубав међ својтом и међ родбином,
Завађаш верног мужа са женом,
Оца са сином, брата са братом.
Због тебе зјапе цркве Христове
Као пећине празне, због тебе
Верни од крста беже, ти си тај
Са ког им света причест омрзла,
А исповест им лудост постала.
Ти не верујеш, мраком задојен,
Нит у створење човеково нит
У васкрснуће тела његовог.

ДЕД

Ја у Бога верујем.

РАДИВОЈЕ

Зар ти!

ВИКАР

Твоја је вера црња од пакла,
А твој Бог грђи и од ђавола,
Кроз твоју веру сами сотона
Излива своју злобу међу свет.

ДЕД

Кроз моју веру Господ говори.

ВИКАР

О, Исусово срце пречисто!
Ти не верујеш ни у часни крст.

ДЕД

На твоме крсту Бог је разапет.

ВИКАР

Нити у свете двери верујеш.

ДЕД

С тих светих двери Бога хулите
И ругате се људском разуму.

ВИКАР

Све што је свето не верујеш ти.

ДЕД

Све што је свето то је у Бога,
А ја у Бога верујем.

ВИКАР

У твог.
А верујеш ли у цркву божију?

ДЕД

Господња црква свуд је и Господ
На сваком месту диже себи храм.

ВИКАР

О, цркво, сруши* бесрамника тог,
Згроминај ову злоћу паклену,
Отвори, земљо, твоје утробе,
И прождри вечним мраком утвару.
Ти си одметник. Ал не, ниси то,
Већ василиска** што језик погани
Плази на свету цркву Христову,
Буљина што на крсту чучи, и гавран
Што прождрљиво краде жртвеник;
Ти си сотона што небу пркоси
И ђаво што се кези на Бога,
Пацов што гризе књиге свештене,
Пас што на звона лаје, лисица
У кокошјем перју, ти си вук,
У незлобивој кожи јагњећој.

КАТАРИНА

И наша црква трпи овај срам
У твојој земљи, краљу, чујеш ли!

ВИКАР

Чуј, краљу, света црква не може
У миру бити са јеретиком,
Или обрати овог грешника
Ил' га уништи.

---

* У рук. арх. – скрушни

** Василиск је легенд. краљевски змај који, тобоже, убија погледом, усмрћује свако биће које само погледа.

КРАЉ

Ја сам смислио.
Црква нек чини њој што припада,
А шта је моје ја ћу чинити.

ВИКАР

Обраћаш ли се вери Христовој?

ДЕД

Прогонства вашег ја се не плашим,
Јер је господња земља свукуда;
Од оног који ничег нема свог
Отети нико ништа не може.

ВИКАР

Ал' убићу те.

ДЕД

Удри, шта чекаш!
Толко је, ваљда, моћан удар твој,
Да може слабог старца сможднти,
Ал' смрт је моја добит, јер ће ме
Одвести моме Богу.

ВИКАР

Ђаволу.
(Инквизитору)
Дотакни га се!

СОКОЛОВИЋ

Стани!

ВИКАР

Одлази!
Дотакни га се!

СОКОЛОВИЋ

Краљу, шта је то!

ВИКАР

Дотакни га се!

КРАЉ

Соколовићу!

ИНКВИЗИТОР

(Прилази деду и ставља руку на њега)
У име вечне божје истине,
У име свете папске Столице!

ВИКАР

Он је окривљен. Краљу, ево га:
Жеља је моја, да га од сада
Не грије сунце твоје државе.

КРАЉ

Нека се прогна од сад за навек.
Из свих земаља мојих; зора га
У граду не сме наћи. Одлази!
Дед оде.

СОКОЛОВИЋ

Краљу, ти даде краљевску ти реч,
Закле се мртвим телом очевим
Да нашу веру нећеш гонити.
А сад шта чиниш?

РАДИВОЈЕ

Шта манита тај?

КРАЉ

Ко прави смутњу у народу мом,
Раздваја браћу сједињену тек,
За тога више нема милости.

СОКОЛОВИЋ

Ти прогна деда силом, а за њим
Вољно ће поћи богумили сви
И пуста ће ти земља остати.

ВИКАР

Прекрстићемо правим крстом њих
И преверити вером Христовом.

КАТАРИНА

У турској моћи исток лежи сав,
Слободе сунце отуд не греје.

СОКОЛОВИЋ

С истока свету сунце излази,
А на западу у крв залази.

ВИКАР

Ко јерес брани сам је јеретик.
Чуј, краљу, вољу Свете Столице:
Неверник више не сме чекати
С твога краљевског чела осмејак,
У име вере покажи му мач!

СОКОЛОВИЋ

Мач насилнички има реза два.
Манита уста јерес спомињу.
Јеретик нисам, ја сам богумил.

ВИКАР

Син пакла ти си и ђаволји род.
Дотакни га се!

Инквизитор прилази Соколовићу.

СОКОЛОВИЋ

(Хвата се за мач)
Иди, сотоно!

РАДИВОЈЕ

Краљу, пред тобом срам се наноси
Христовој цркви.

СОКОЛОВИЋ

Краљу, пред тобом
У Турке гоне твоје војводе.

ВИКАР

У име папске Свете Столице
Он је окривљен.

СОКОЛОВИЋ

Ја не признајем.
Утвару ову за свог судију.
Ти збори, краљу, ако владаш ти
Над својом земљом.

КРАЉИЦА

Стојте! Војводо!

КРАЉ

Ја владам, с тога наређујем ја,
Више управник ниси Бобовца.

СОКОЛОВИЋ

Ха, мени то зар!

РАДИВОЈЕ

Ха, зар само то!

ВИКАР

Неверник такав спаљује се жив,
А пеп'о му се развеје у свет.
У име светог оца тражим ја
Праведну казну.

КРАЉ

Рекох своју реч.

СОКОЛОВИЋ

Ти рече, краљу, ал' не мушку реч.
Кад Соколовић оде, летеће
Гаврани око кула Бобовца
И грактањем ће муклим певати
Опело твојој краљевини.

РАДИВОЈЕ

О,
Ти мислиш, Босна нема војводу
За твоје место.

СОКОЛОВИЋ

Али нема га,
Да брани престо од тог злоћуда.

ВИКАР

Нека умукне, краљу, његов глас.

СОКОЛОВИЋ

Кад одем, краљу, знај да Бобовац
К'о Смедерево чека црни дан.

КРАЉ

Умукни једном, не распаљуј бес!

СОКОЛОВИЋ

Проклетство Босне пашће на тебе.
К'о што је пала клетва Србије.

КРАЉ

За ову злобну и злураду реч
Изгубио си добра своја сва.
(Радивоју)
Ја рекох, бане. – У просјака сад!

СОКОЛОВИЋ

Ко више воли круне варљив сјај
Но крв свог оца, како може тај
Волити више ...

КРАЉ

Стани!

КРАЉИЦА

Шта је то?

КРАЉ

Одведите* га! Прогнајте га!
(Радивоју)
Чуј,
Нека га више не затекне мрак
У зидинама овим.

СОКОЛОВИЋ

Ја идем
И нећу рећи ту последњу реч,
Од које би ти, крању, мркла свест.
Ал' нешто морам. Ево идем ја,
Али за овим мачем плакаће
Твој закључани престо, и тај збор
За мојом речи; тражиће ме, знај,
Али ме неће наћи. Идем ја,
И када дође време, ето ме,
Ал' не са знаком крста.
(Показује кроз прозор на месец)
Погледај!
Како се скромно бледи на небу,
Од јаре сунца једва приметан;
Али у својој крви сопственој
Утулиће се врелог сунца жар

* У рук. „Одвести га". Очевидна грешка.

И тада ће се засијати он
К'о запаљени гај над попором;
И кад обасја мрачне куле те,
Доћи ћу да ти речем: ево ме!
(Оде)

КРАЉ

Прогоните их од сад редом све
Ко мрске псе и дивље зверове!
Ко крст не пружа признаће мој мач.
Прогоните их свуда!
(Радаку)
Војводо,
Веран си до сад био краљевству,
Бобовац нема управника свог,
Говори, шта ћеш: или милост ту,
Или да следиш Соколовићу.

РАДАК

У име слоге и јединства нам,
У име мира одрекох се већ
Старе ми вере; примам на се крст
За добро Босне примам на се крст.
Клекне. Викар га благосиља.

ВИКАР

На покајника милост небеска!

КРАЉ

Сва права што их им'о злослутник
Нек прећу на те.

РАДАК

Краљу, Хвала ти!
Изневерим ли, нек ми суди мач.

ЧУБРЕТИЋ

(За себе)
Сад, вуче, лани као лисица.
(Гласно)
Сви овде знате, и ти краљу, знаш,
Колико волјах стару веру ја.
Ал' моја вера, сад се уверих,
Заблудни срам је и срамна заблуда.
У сраму живот и у заблуди
Од краља мога мање ми је драг.
За краља дајем веру: ево ме,
У правој вери мећем на се крст.
Клекне, Викар и њега благосиља.

ВИКАР

И тебе милост! Амин!

ЧУБРЕТИЋ

Хвала ти!

КРАЉ

У Кључу ти си био господар,
У рукама је твојим био кључ
Од ове земље. И нек остане.

ЧУБРЕТИЋ

Изневерим ли, потрео ме крст.

КРАЉ

Обзнан'те свуда, нека знаду сви,
Да јерес више нећу трпети!

ВИКАР

Нека је вечно блажен овај дан,
Краљевске круне сад си достојан.
Девице света заустави плач.

Мађарски посланик Рохоњи нагло улази.

СЕДМА ПОЈАВА

Пређашњи, Рохоњи.

РОХОЊИ

У други тас мога краља мач.

КРАЉ

Краљ Матија те посл'о?

РОХОЊИ

С поруком,
Тражи ли круну његов клетвеник,
С његовом ће је вољом добити.

ВЛАТКО

Чуј, стару причу за децу малену!
Краљ Босне само свој је клетвеник.

КРАЉ

Шта тражи краљ од мене, реци нам?

РОХОЊИ

За твоју круну тражи своју.

ВЛАТКО

Гле!

РОХОЊИ

Дуката златних триста тисућа
За откуп своје круне.

ВЛАТКО

Чудо је,
У залог даје круну а има
Свог клетвеника! Је ли данак то?

КРАЉ

Војводо, ћути! А шта даје краљ?

РОХОЊИ

Још нешто тражи.

КРАЉ

Шта ће?

РОХОЊИ

Да Босна
Једанпут реши, с ким ће.

КРАЉ

Како то?

РОХОЊИ

Ил' да је с нама или против нас.

КРАЉ

Против Мађара! Како? Од куд то?

РОХОЊИ

Не могу бити господара два
У једној земљи, запад с истоком
Где укрштава своје мачеве,
Земљу што газе хати мађарски
Не могу газит турска копита,
Нит могу пити с једног извора.
Мој ће господар круну признати,
Ако откажеш данак Турчину.

КРАЉ

Турчину данак? О, зар и то још!

КРАЉИЦА

О, то зар тражи? Немој, краљу, не,
О, немој краљу, знадеш Турке зле.

РОХОЊИ

Војска је паша под Београдом
И само чека твоју одлуку,
Па ил' на Турке или на Босну.

КРАЉ

Први пред њином силом бићу ја,
Тек после мене краљ твој Матија.

РОХОЊИ

Сјединићемо паша крста два
Пред њином звездом.

КРАЉИЦА

То зар утеха!

РОХОЊИ

Ал' само тако.

РАДИВОЈЕ

Краљу, пристани!

ВИКАР

Хришћански савез благосиљам ја.

РАДИВОЈЕ

Пристани, краљу!

КРАЉИЦА

Немој, краљу, не,
О, немој, краљу, знадеш Турке зле!

КРАЉ

До прве зоре даћу одговор.

РОХОЊИ

А док не сване прва зора та,
Чекаћу, краљу, твој одсудни глас,
Па или с нама или против нас.

Оду сви.

ЗАВЕСА

ДРУГА СЦЕНА

Једна соба у двору. Ноћ.

ПРВА ПОЈАВА

Улази краљ, за њим краљица, слуга.

КРАЉ

Је л' дош'о Радак?

СЛУГА

Јесте.

КРАЉ

Чекаће.
(Слуга оде)
Иди и спавај, велим.

КРАЉИЦА

Не могу.

КРАЉ

Што идеш за мном?

КРАЉИЦА

Реци, шта ти је?
Што се од мене туђиш, шта ти је?

За тобом идем свуда као сен,
А ти од мене главу обрћеш;
Погледаш ли ме, поглед мргодан,*
Срдит к'о облак, мрачан као ноћ;
Из ока ти се муње кидају
И као змије гризу за срце;
Ћутиш, ја стрепим, а кад рекнеш реч,
Осорљиво се на ме обрецнеш.
Од како поста краљем, такав си.

КРАЉ

Иди и спавај, уморна си.

КРАЉИЦА

Не,
Сан ми већ више неће на очи,
Нит мир на душу. Реци, шта ти је?

КРАЉ

Ал' то је тајна коју кријем ја
Дубоко у свом срцу.

КРАЉИЦА

Нека је,
Ја сам што и ти, ја сам део твој.

КРАЉ

Ал' тајна што ме понижава.

КРАЉИЦА

О,
А ја сам твоја савест, појмићу.

---

* У рук. сувишан слог – ти – „поглед ти мргодан".

КРАЉ

Па чуј. У мени један осећај
Вечито бесни к'о паклени плам,
Ко оркан риче, тутња к'о вулкан:
Жудња за славом, за славним именом.
Ал' к'о што просјак руку дрхтаву
За милостињу пружа, тако ја
За ловор пружам чело – узалуд,
Судба је наспрам мене тврдица,
И к'о наметљив просјак што на двор
Куца и куца, тако куцам ја,
Ал' немилосна ћути судбина.

КРАЉИЦА

И то је, краљу, понижење? Не,
Ти нешто црње кријеш од мене.

КРАЉ

Ја мислим, да ме цео види свет:
Жудња за славом мори ме, а знам,
Осећам, да сам слаб и немоћан.
Ја не смем жудњи, да жртвујем сласт
Живота меког а мори ме старост,
Ја хоћу, ал' сам бојажљив и мек,
У трзајима пролази ми век.

КРАЉИЦА

Још нешто теже имаш, осећам.

КРАЉ

Страх од несреће неке.

КРАЉИЦА

Несреће?

КРАЉ

Слутња, која ме подгриза и тре
И свако дело у клици убије.
А круна тражи дело.

КРАЉИЦА

Мужу мој,
Чуј, не отказуј данак Турчину.

КРАЉ

Зар и ти узда место оструге
"Чуј, не отказуј данак".

КРАЉИЦА

Ал' ме страх.

КРАЉ

И мене страх и тебе, жено, страх.

КРАЉИЦА

Ал' ја те молим, не отказуј, не,
Ти добро знадеш, крађу, Турке зле.
Пред вратима су нашим, ето ту,
Изговор само згодан чекају.

КРАЉ

О, увек јаз и бедем некакав
К'о планина се диже преда мном.

КРАЉИЦА

Смедерева се сети.

КРАЉ

Одлази,
Не изговарај више ову реч,
Што ме к'о сабласт плаши вечита!

КРАЉИЦА

Ја из љубави велим.

КРАЉ

Одлази,
Спавај!

КРАЉИЦА

Ал', краљу ...

КРАЉ

Рекох, одлази!
Краљица оде.

КРАЉ

(Сам)
Сад сам један пут сам. Да промислим.
Ал' како, кад ми мис'о намиче,
А осећај ми заглушује свест,
И када вулкан кључа пода мном,
А пода мном, се оре громови;
У савести ми ври очева крв,
На слепочнице бије његов глас;
И како, када богумила крик
У ушима ми звони; кад ми страх
К'о аветиња одузима дах.
Пред вратима су Турци, рекоше,
А Соколовић можда са њима.
Ха, чекај. Слуге! Спавају ли већ?
Дворани, хеј! Устајте! Одите!
(Слуга долази)
Зови Радака!
(Слуга оде)
Прво да видим,
Је ли у граду стиг'о војводу.
Предухитри л' га, тад сам безбедан.
У муци мој ће забојновит грех.
Ал ако му је измакао? О!

Знам ли га добро, међу Турке ће,
Па с њима на ме и на Бобовац.

Долази Радак.

ДРУГА ПОЈАВА

Краљ и Радак.

КРАЉ

Где је?

РАДАК

Измак'о.

КРАЉ

Отишао већ?
О, слутњо злобна, што ме не вараш!

РАДАК

Још'те у први сумрак, рекоше
До сада већ је преш'о Крајину.

КРАЉ

Знадеш ли, где ће?

РАДАК

Свуд се говори,
Међу Турке ће, жељан освете.
Мислим, стиг'о је до сад међу њих.

КРАЉ

На домаку су Турци, њима ће
Најбољи ратник, први војвода.
Открунио сам алем с балчака,
Иступио сам рез на мачу свом.

РАДАК

Су чим се бориш, краљу?

КРАЉ

Отиш'о
У Турке?

РАДАК

Јесте, тако говоре.
Свет тако вели, а ја верујем.

КРАЉ

Верујем и ја, он је пркосан.

РАДАК

И тврдоглав је, пуст и јогунаст.

КРАЉ

Злорад је.

РАДАК

И злобан и осветљив је,
Од освете му ништа светије.

КРАЉ

О, отиш'о је Турцима, то знам,
А Бобовац је тако близу, о!
И ударије и освојиће,
За који дан већ, за дан или два.
Не, нећу сада, још'те који дан,
Док у даљини будем безбедан;
Ал' једном морам, знам и осећам.
У Јајце нека дође поклисар,
Ту ћу му рећи моју одлуку.
Зови ми бана!

РАДАК

Краљу, шта ћеш ти?

КРАЉ

Бан нека дође, а ти одлази,
Све живо нек се диже на ноге

Што је у двору, мајка, краљица,
Послуга цела, нек је готово
До зоре све за Јајце.

РАДАК

Краљу мој,
Зар да оставиш тврди Бобовац?

КРАЉ

На твоме мачу ја га остављам.

РАДАК

Тврди су, краљу, ови бедеми,
Неосвојиве куле камене,
Ал' твоје име најбољи му штит.

КРАЉ

Ја рекох. Вичи, нек се буди све!
Ја нећу више ту да чекам дан,
Гаврани мрки да ме злослутним
Грактањем својим буде у зору,
А ноћу да ме успављују ту
Грозивим шумом крила њихових.

РАДАК

Нек буде твоја воља.

КРАЉ

Али чуј,
Мушки га брани, нападну ли га!
Јер Бобовац је бедем Босни свој,
Њено је срце и живот је њен,
Спрам њега сва је Босна само сен.
Брани га мушки, а падне ли он,
Пала је Босна, пао је мој трон.
(Оде)

ЗАВЕСА

ТРЕЋИ ЧИН

ПРВА СЦЕНА

Једна пећина.

ПРВА ПОЈАВА

Богумили у групама при запаљеним буктињама. У првој групи један богумил чита из једне књиге, а други слушају.

ПРВИ БОГУМИЛ

Чујте шта вели даље!

(Чита)

„А кад на тебе обрне свој мач, не ступај у борбу, већ бежи од њега".

ДРУГИ БОГУМИЛ

Као када би те у шуми напала каква опака звер.

ПРВИ БОГУМИЛ

Тако је.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Ја не мислим, да је тако.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Па шта би? Да се ухватиш с њом у коштац? Зубима ће те изгристи а шапама растргнути.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Али ако ти ноге не помогну?

ПРВИ БОГУМИЛ

Руке ће ти још мање помоћи.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

А зашто су сковани мачеви?

ПРВИ БОГУМИЛ

Момчило, ти не знаш шта говориш. Шта ће нама простим крштанима мачеви? Нама добрим људима? И чим ћемо се онда разликовати од других?

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Тим, што ћемо га вадити само онда, кад нас нападну.

ДРУГИ БОГУМИЛ

А напашће те увек кад им буде воља.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Ја ћу га увек носити.

ПРВИ БОГУМИЛ

Онда не би били богумили већ богомрсци.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Доста смо умирали у име Христа, сад треба у име Христа да живимо.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

Чекајте да видим, шта ови мисле.

Прилази другој групи.

Друга група богумила.

ПРВИ БОГУМИЛ

Да ли од куда ви знате што смо се скупили?

ДРУГИ БОГУМИЛ

Ја не знам. Мене нађе стројник и рече ми да дођем.

ПРВИ БОГУМИЛ

А да ли је општа скупштина?

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Општа. Сви ће доћи. И гост и старац и стројници сви. Рекоше, да ће и Војача доћи.

ПРВИ БОГУМИЛ

И Војача? Мајка краљева? Е онда је нска невоља.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Ма како да није невоља, кад се опет кријемо по овим мрачним пећинама к'о слепи мишеви. И деда су прогнали.

ПРВИ БОГУМИЛ

Прогнали деда! Прогнали! А ко?

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

А ко ће други него странци.

ПРВИ БОГУМИЛ

Опет се осилише у Босни.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

А шта ћете ви радити, људи?

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Шта ћемо радити? Бежаћемо од њих, крићемо се као пре.

Улази нова група богумила.

ПРВИ БОГУМИЛ

Је ли дошао дед?

ДРУГИ БОГУМИЛ

Он је протеран.

ПРВИ БОГУМИЛ

Протеран из двора, али ко ће га протерати из наших гора!

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Ја сам га видео и он ће доћи.

ПРВИ БОГУМИЛ

Протерали су и Соколовића.

ДРУГИ БОГУМИЛ

И њега зар? Онда нам заиста нема више места у Босни; морамо бежати.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

Зар опет да бежимо! Зар опет да напуштамо наша огњишта и да се ломимо по свету!

ПРВИ БОГУМИЛ

Пред силом, шта ћеш. Решили су, да нас прогоне и убијају где кога нађу.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

Ја нећу да бежим.

ПЕТИ БОГУМИЛ

Ни ја нећу.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Ја шта ћете?

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

Слушајте, браћо! Да се силом одупремо.

НЕКОЛИКО БОГУМИЛА

Хоћемо! Хоћемо!

ПРВИ БОГУМИЛ

Зар у крв, људи. Зар Кршћани па у крв?

ДРУГИ БОГУМИЛ

Да бежимо у Херцеговину.

НЕКОЛИКО БОГУМИЛА

Нећемо тамо.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Да бежимо, људи; да сачувамо душу своју.
Тамо ће нас дочекати с братском љубављу.

НЕКОЛИКО БОГУМИЛА

Хоћемо! Хоћемо!

ШЕСТИ БОГУМИЛ

Чекајте, добри људи, докле дође дед.
Долази дед са неколико богумила.

ДРУГА ПОЈАВА

Дед, богумили.

ПРВИ БОГУМИЛ

Ево нам деда. Он ће нам казати, шта да радимо.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

Шта ће бити с нама? Зар опет да се по шуми кријемо
И да бежимо као дивљач испред хајкача.

ДЕД

Синови Босне, добри људи, чујте!
Последњи пут вам ово говорим.

Приђите ближе, нејак ми је глас,
Од љуте боље изнурен и слаб.
Приђите ближе да ме чујете!

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Ходите сви овамо! Дед говори. Овамо!

ДЕД

(Попне се на једну стену, око њега се прикупе богумили)

Чујте ме, моји добри Бошњани,
Последњег пута чујте моју реч!
Од памтивека, од давног времена,
Од кад је наша вера међ нама,
Ми нисмо своји на огњишту свом.
Од првог краја до дана данашњег
Не молимо се мирно Богу ми.
Опаки људи, преки туђини
Нашу су веру мржњом гонили
И мачем, огњем и свакојим злом.
А нас су вукли у цркве њихове
И мучки нас пред лицем Христовим
И силом крсте метали на нас
Ал' у толико доба до сада
Ми смо се њином опирали злу
Благошћу, бегством и претворношћу.
Или их блага успављала реч,
Кад би им наша помоћ требала,
Ил' су војводе наше метале
Крст на се док се сила одбије.
Те сачувасмо барем једну сен
Од наше вере земљи босанској.
То тако до сад, браћо, али сад
Већ више нема спаса ниоткуд;
Проредише се горе босанске,
А пећине нам тесне посташе,

Те дође време, ил' сви на се крст,
Ил' да бежимо ма куда у свет.

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Нећемо крст!

ДРУГИ БОГУМИЛ

Да бежимо сви!

НЕКОЛИЦИНА

Да бежимо! Да бежимо!

ДЕД

И ја то велим, али чујте ме!
Ко сада ову земљу остави,
Већ је никада неће гледати.
Притиснуће нам странац домове
И развалиће наше пећине,
Погореће нам горе, а земљу
Оскрнавиће и прекрстити
Крстом од југа па до севера.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Преча је наша вера од земље.
Дај да бежимо, дедо, макар куд
И да спасемо душу у вери.

ДЕД

И ја то мислим добри људи.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Не.
Хоћемо да се одупремо злу
Мачем у руци, силом.

ДЕД

Силом зар!
Зар да посрамиш свој поштени глас

И да похулиш веру за навек
Пролевајући насилнички крв?
Не, браћо добра.

ПРВИ БОГУМИЛ

Ал' нећемо крст.

ДЕД

Нећемо, браћо, и ја велим то.
Ни ја крст нећу, ал' нећу ни срам,
Већ да бежимо листом одавде,
Да напустимо наше домове,
У Херцегову земљу хајдемо,
Тамо ће своје дочекати свој,
У својој вери живећемо ту
И свом ћемо се Богу молити.

НЕКОЛИКО БОГУМИЛА

У Херцеговину! У Херцеговину.

Долази Соколовић.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Пређашњи, Соколовић.

СОКОЛОВИЋ

Нећемо тамо!

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Ево војводе.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Чујте шта вели!

СВИ

Да га чујемо!

ДЕД

Соколовићу, отпаши твој мач!

СОКОЛОВИЋ

Ја мача, дедо, не отпасујем
Док не заразим мржњу осветом.

ДЕД

Ал' до сад није био обичај,
С оружјем да се долази на скуп.

СОКОЛОВИЋ

И не треба нам скуп на коме се
Доносе такве зечје одлуке,
Освета ми је припасала мач.
Бошњаци, браћо! Знате, како нас
Крвник са прага гони очинског
И светиње нам обесвећује.
Ал' ја вам велим, дошао је час,
Да осветимо нашу светињу
И да са крстом укрстимо мач.

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Да бежимо у Херцеговину!

ДРУГИ БОГУМИЛ

И дед хоће. Да бежимо!

СОКОЛОВИЋ

Ја међу браћу у злу не бежим,
У добру где ћу утолити бес,
Заборавити завет пркосан,
Те одакле ћу мирно гледати,
У коров како зараста ми дан
И трне ватра на огњишту мом;
Где нема плена глади пакленој,
Што зја из моје злобне освете.
Ја међу браћу нећу, рекох вам.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Да бежимо куда ти хоћеш.

СОКОЛОВИЋ

Хајдемо, браћо, међу туђи свет
Са тврдом вером и мржњом дубоком,
Што ће и нашој мржњи дати мах;
Зло наше где ће бити пића им,
А добро наше жучна жаока;
Где ћемо слити нашу несрећу
У један циљ са њиним жељама:
Хајдемо међу Турке.

ДЕД

Шта рече!

ЈЕДАН БОГУМИЛ

У Турке? Гледај! Чуј, шта вели он!

ДЕД

У Турке зар, у туђу веру зар?
Шта збориш само, јеси л' присебан!

СОКОЛОВИЋ

У Турке да, у туђу веру да,
Кад на свом дому немам удела.
О, како мрзим ове странце зле,
Крвнике свете вере Христове,
Што на језику божју носе реч,
А змијски уједсваки поглед њин,
Те свака суза кап је отрова.
У име Христа мрзе брата свог,
У име крста распињу на крст,
У име вере хуле на Бога,
У име неба земљу пустоше,
Од божјег мира праве пакао,
Од милости му бес и страшило.

ДЕД

Али због туђег зла и покора
Не издаје се вера, војводо.

СОКОЛОВИЋ

Јача је моја мржња наспрам њи'
Но према старој вери љубав ми,
И јача жуд за крви њиховом
Нег' чежња моја према дому мом.
Бошњани, браћо! Коме међ вама
Од стида образ пламти, коме крв
Од срџбе ври и ком од пакости
Задрхти срце кад чује за њи'
Нек иде са мном, па у гневу свом
Да заситимо срце осветом.

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Тако ми Бога, војвода добро вели.

ДРУГИ БОГУМИЛ

У Турке, браћо!

ДЕД

Стани, војводо!

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Ја ћу са дедом.

ПРВИ БОГУМИЛ

Ја ћу с војводом.

ДРУГИ БОГУМИЛ

И ја ћу.

ЧЕТВРТИ БОГУМИЛ

И ја.

ДЕД

Браћо, станите!
Станите, људи, чујте моју реч,

До сада сте ме вазда слушали,
Немојте да један часак прек
Заведе с пута за цео ваш век!

Долази Војача.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Пређашњи, Војача.

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Ето Војаче, Стојте! Чујте је!

ДЕД

Заустави их, мајко! Станите!
У бесу своме и у гњеву свом,
У манитости мржње ето их
Заборавише веру.

ВОЈАЧА

Станите!

СОКОЛОВИЋ

Шта хоћеш, стара?

ВОЈАЧА

Стојте! Куд ћете?

СОКОЛОВИЋ

За својом мржњом идем.

ДЕД

Војача,
У Турке иде; из беде у бес,
Из часне нужде у срам и у стид.

ВОЈАЧА

Зар да превериш вером босанском!

СОКОЛОВИЋ

Твој син је, мајко, веру ишчуп'о
Из мога срца, те побеснеше
У њему мржње хладни ветрови.

ВОЈАЧА

Мој син ће наћи љубав понова
За љубав своје мајке.

СОКОЛОВИЋ

Јаднице,
Како те вара материнска бол!
Он другу мајку има, Војача.

ВОЈАЧА

Али је моје млеко дојио.
И заклећу га својим млеком ја
И материнским мојим сузама,
Његовом срећом и мојим удесом
И тргнуће се. Останите!

СОКОЛОВИЋ

Не,
Прегорео сам већем сумње све
И докоп'о сам распру са собом.

ЈЕДАН БОГУМИЛ

Да останемо, браћо! Да чекамо, војводо!

СОКОЛОВИЋ

Циљеве моје знам и путе знам,
Ви останите а ја идем сâм.
(Оде)

ВОЈАЧА

О, останите, децо, барем ви,
Не напуштајте свете гробове,
Јер заплакаће за вашим сузама
К'о ви за њином вечном светињом;
Без вас ће пасти престо босански,
А по земљи ће нићи крстови;
И протужиће горе за вама,
Тражећи ваше знане ликове,
Ал' процвиљеће и ваша унучад
За њиним шумом и њиним ромором.

ДРУГИ БОГУМИЛ

Да останем, дедо; да чекамо.

ДЕД

Па добро, браћо, останите ви,
А ја ћу да се предам судбини,
Нека ме носи куд хоће, куд зна
Будите сретни ви, бићу и ја.

ТРЕЋИ БОГУМИЛ

Да останемо, мајко, ал' од сад
Па за недељу да чекамо глас,
Ал' седам дана и нади је крај.

ВОЈАЧА

За седам дана даће опроштај,
Исплакаћу га својим сузама,
И чекајте ме, бићу међ вама!
(Оде)

ЗАВЕСА

ДРУГА СЦЕНА

У краљевом двору у Јајцу.

ПРВА ПОЈАВА

Влатко и Људмила.

ЉУДМИЛА

Закуни ми се, Влатко!

ВЛАТКО

Људмила,
За веру не зна срце.

ЉУДМИЛА

Али зна,
Бар моје зна за борбу и за стра',
Гледајући те вазда срдита.
За ово место, ја то осећам,
Љубав те наша не веже но краљ,
И једна мис'о, једна чежња с њим,
Жудња за једним делом великим.

ВЛАТКО

У њему волим смело дело то
У борбу коју има пред собом,
И љубав свету што у њему знам
И страсну мржњу коју мрзим сâм
Он тежи циљу којим тежим ја.
Он је заточник мог немирног сна.

ЉУДМИЛА

А шта је наша љубав?

ВЛАТКО

Што и пре,
У једно су се слили обоје.

ЉУДМИЛА

Ал' докле, драги?

ВЛАТКО

Стани, иде краљ.
Уклонимо се брзо, ево га.
Можда ће једном сумњу прогнати*
И доумити борбу са собом.
Повлаче се, Краљ долази.

ДРУГА ПОЈАВА

Краљ, доцније Радивоје.

КРАЉ

Једанпут морам прегнути, па шта!
Нека се једном судба заукта
И странпутице моме двоуму
Пресече једним махом одлучним.
О, ја га знадем, видим дело то,
За којим чезнем, дело велико,
Незајажљиво што ми гута век,
Клокоће вечно у мени и ври,
А једанпут га морам прегнути.
Па и да нећу, поглед иде сâм,
Рука се диже, о, ја морам знам.
Већ гледам круну, преда мном је ту,
Блешти к'о јасно сунце на небу,

* У рук. „прегнати".

У зраку лебди к'о крилати ждрал
А прелива се као морски вал.
Ја морам, хоћу, морам, осећам,
И залуду се ломим када знам.
А сад кад иећу, кад ћу онда, кад,
Са мном су Угри, па што не би сад.
(Долази Радивоје)
Сада сам спреман, хоћу.

РАДИВОЈЕ

Знао сам.

КРАЉ

Од куда?

РАДИВОЈЕ

Ево стиже поклисар
И јави да су под Београдом
Сатрли Турке.

КРАЉ

Краљ Матија?

РАДИВОЈЕ

Да.
Судар је био страшан и крвав
И очајно се војске носиле
Пет дана, шести када паде дан
Ал' сломише се турски алаји,*
Прскоше свуда, да на бојишту
Не оста више жива Турчина.
Саломљена је њина снага; сад
Ред је на тебе да им поругу
У лице бациш, краљу.

---

* Алај – (тур.), војска, гомила, светина, мноштво

КРАЉ

Спреман сам.
Где је посланик краља Матије?

РАДИВОЈЕ

Са викаром је овде, припреман,
Само што чека твоју одлуку,
Па да се крене на пут.

КРАЉ

Зови га!

Радивоје оде.

КРАЉ

Зауктао се точак судбине
Сад нека јури бесам у бестраг.
На мету ћемо скоро, познајем
По нестрпљењу моме. Стићи ћу
У један дан и у један час
Са својим првим часом слободним
Од сумње, страха и од двоума.
И занемеће уста пакосна
О мрачном греху једном за увек.
Долазе Радивоје, викар и Рохоњи.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Краљ, Радивоје, викар, Рохоњи.

КРАЉ

Какве су, рече, жеље краљеве?

РОХОЊИ

За откуп круне да му пошаљеш
Дуката златних триста тисућа
И да одрекнеш данак Турчину.

ВИКАР

Војниче Христов, устај, дигни се,
Те на варваре мушки ударај,
Помоћиће ти крст и молитва
И светог оца вишњи благослов.

КРАЉ

Нек буде! Ево примам поруку.
Шта тражи, велиш? Ја да одрекнем
Турчину данак? Ево спреман сам,
Ја га одричем овде пред вама.

РОХОЊИ

Још тражи помоћ за круну.

КРАЉ

То знам.
У мене има блага, даћу му.
Ал' рече, и да данак одрекнем?
Ево одричем. Носи отпоздрав,
Од овог часа Босна престаје
Турчину више бити клетвеник.

РАДИВОЈЕ

Војача чека.

КРАЉ

Шта ће?

РАДИВОЈЕ

Рече ми
Да тражи милост за јеретике.

КРАЉ

Милости нема, нека не моли.

Војача улази. Радивоје, викар и Рохоњи повлаче се.

ВИКАР

Ко је та жена.

РАДИВОЈЕ

Мајка краљева.
Јереси кужне први поклоник
И код свог сина њезин поклисар.

Оду.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Краљ и Војача, доцније Радивоје.

ВОЈАЧА

Стеване, сине!

КРАЉ

Шта ћеш овде ти?

ВОЈАЧА

За твоју срећу дођох.

КРАЉ

Дошла си
За неверника да ме молиш, знам,
Ал' залуд си дошла.

ВОЈАЧА

Сине мој,
Још које време, још'те који дан
Иселиће се богумили сви
И пуста ће ти земља остати.
Не пусти, сине, своју земљу сâм,
Не точи своју снагу узалуд.

КРАЉ

Што је у земљи мање безбоштва,
Мање проклетства на њој. Нек иду.

ВОЈАЧА

Ал' твоја снага то је.

КРАЉ

И мој срам
И корачају моме препрека.

ВОЈАЧА

На њима, сине, стоји престо твој.

КРАЉ

На мени круна без њих.

ВОЈАЧА

Сине мој,
Своју ће снагу дати Турчину,
На костима ће својим подићи
У твојој земљи престо за њега.

КРАЉ

У кулама сам овим безбедан.

ВОЈАЧА

Соколовић је отишао већ.

КРАЉ

И једнаке је вере са њима.

ВОЈАЧА

О, немој тако. Са ким остајеш?

КРАЉ

Са крстом и са мачем. Остав ме!

ВОЈАЧА

О, немој тако. Мајку послушај,
Од материнског срца нико ти
Саветник бољи није, нити је
Бољи ма где у свету пријатељ
Од материнских суза. Послушај,
Реци нека се натраг врати дед,
Нек богумили живе слободно
У вери својој по домовима.

КРАЉ

Узалуд, жено, речи расипаш.
Ја сам већ рек'о. Доста. Иди сад!

ВОЈАЧА

Ја ћу отићи и ти ћеш остати,
Али без мајке међ туђинима,
И никад нећеш чути њену реч,
Слатку и милу материну реч.

КРАЉ

Ја другу мајку имам.

ВОЈАЧА

Стеване,
Ти се одричеш мајке своје зар!
Не подсмевај се небу, сине мој
И не ругај се промислу његовом.
Не уби у свом срцу осећај
Најлепши којим задахњује Бог
Слабог човека; буди мајци син.
О, кад би знао драгоцени бол
Што вечно боли срце мајчино,
Постала би ти круна играчка,
Несталне деце жеља пролазна.
Одређи ме се можеш, али знај,

Порећи нећеш овај осећај
Што ме у болу веже са тобом,
Нит опорећи можеш пред Богом,
Да си на мојим грудма одојен
И одрастао на мојим недрима.

Долази Радивоје.

ВОЈАЧА

Девере, оди, реци сину мом,
Од неба да је савет материн.

РАДИВОЈЕ

Кад би се диг'о сад из гроба краљ,
Мој брат, твој отац, би се чудио,
Да двије мајке има његов син.
У двор је стиг'о турски поклисар.

КРАЉ

Шта хоће?

РАДИВОЈЕ

Харач.

КРАЉ

Да је раније.

ВОЈАЧА

Чујеш их! Већ к'о облак над тобом
Подмукао где ти прете грмљавом.

КРАЉ

(Радивоју)
Зови га! И ти дођи и викар
И мађарскога краља поклисар.
(Радивоје оде; Војачи)
Мирно ме можеш оставити сад.

ВОЈАЧА

Стеване, сине, буди милостив.
Отићиће ти мајка, остаћеш
Сироче без ње, сам и саморан,
На престолу ћеш бити саморан,
Под златном круном власи кидаћеш
Без материнске праве љубави.
И проклињаћеш, сине, судбину
Без материне топле молитве.

КРАЉ

Иди!

ВОЈАЧА

Ја идем, али не дâ Бог,
Да дође, сине, један зао дан,
Онда би у свом јаду видео,
Да без мајчина крила никуда
Ни под краљевском круном покоја.

Оде; улазе Радивоје, викар, Рохоњи и турски посланик Мехмед паша.

ПЕТА ПОЈАВА

Краљ, Радивоје, викар, Рохоњи и Мехмед паша.

РАДИВОЈЕ

Пресветли краљу, турски поклисар
Од Босне тражи харач.

ВИКАР

Реци му,
У заблуди се другом обраћа,
Није на права врата закуц'о.

КРАЉ

Шта хоћеш?

МЕХМЕД ПАША

Краљу, пресветли падишах,
Цар правоверних, господар мој и твој
Од тебе тражи харач босански.

КРАЉ

Од мене тражи харач? Од куд то?

МЕХМЕД ПАША

По обећању часном што га је
Твој отац дао светлом падиши.

КРАЉ

Мене не вежу речи оца мог.

ВИКАР

И ти сâм,* краљу, дао си реч,
Одрећи би је мог'о Турчину,
Јер невернику једном дану реч
Одрећи може верни сваки пут.

МЕХМЕД ПАША

То твоја вера можда подноси
И тако ваљда учи закон твој;
Али ја мислим, да очева реч
Уз круну иде сину; више још,
Да обећање дато макар ком
Часног човека веже за навек.
Падишах жели на крајини мир
И с тог у миру тражи харач свој;
Ал' ако миром, краљу, не даде,
На срамоту ћеш дати пред силом.

---

* У рук. – „и сâм ти, краљу..."

РОХОЊИ

Пред каквом силом кад је згажена
Под копитама коња мађарских.

МЕХМЕД ПАША

Згажена, велиш?

ВИКАР

Под Београдом,
Над џамијом је заблистао крст,
Свети и вечан животворни крст.

МЕХМЕД ПАША

Два пут не може 'чела ујести,
За жаоком јој иде утроба;
Са једним копљем не руши се град
Ни турска сила једном победом.

КРАЉ

Нек силом узме харач.

МЕХМЕД ПАША

Падишах
У миру тражи. Није л' приправљен,
Ни хитње није; с роком, с временом.

КРАЉ

Пашо, ризница краља босанског
Пуна је блага непребројеног,
Сребра и злата и драгог камена,
Али за њега. Ходи да видиш.

(Оду)

ПРОМЕНА

Просторије на сводове са дебелим зидовима. Долази хазнадар са кључевима, за њим краљ, Радивоје, викар, Рохоњи и Мехмед паша.

КРАЉ

Отвори! Ходи, пашо, погледај!
У свако доба харач припреман.
Ту лежи благо што га купили
Краљеви Босне још од Кулина.
Ево овде је суво злато, гле!
Гомиле пусте небројене још,
Грудве и руде, дукат искован,*
Само би с овог због истек'о
Падиши харач за живота мог;
А у сребрним овим скринама
Ту чисто сребро бљешти, погледај,
К'о недирнути на планини снег,
Ливене шипке, ситни перпери;**
А тамо даље у том ковчегу
Што обасјава целу ризницу
Те у по ноћи светли к'о у дан
Ту разасути лежи камен драг
И ситан бисер, рубин и мерџан.***
Ето харач је готов, али га
Не мислим дати твоме падиши,
И у сну да га дадем жалићу.

МЕХМЕД ПАША

Рек'о бих, краљу, да је угодно

---

* У рук.– "и дукат" – непотребна веза "и" – једанаести слог.

** У рук. – "и ситни перпери". Сувишно "и", једанаести слог.

*** мерџан – (тур.), корал

Имати такво благо за себе,
Да се не крши са тим уговор.

ВИКАР

Са неверником сме се кршити.

КРАЉ

Твој цар кад пође с војском на мене,
Уз благо ћу се лакше хрвати.

МЕХМЕД ПАША

Не мислим, да ћеш среће имати
Са твојим благом, кад заслепљује
Твој ум, те страшни амбис не видиш
Што зја к'о вечни пак'о пред тобом.
Под Бобовцем је, краљу, сакупљен
Непребројени силни копљаник,
И за три дана твој најтврђи град
Под ногама је нашим; љутит вал
Праведног нашег беса пљуснуће
И потопиће крвљу престо твој.

КРАЉ

Али до злата води* челик љут.
Отвори!
(Хазнадар отвара оружницу)*
Гледај овај овде штит
Као да шири крила у помоћ:
Босанском краљу послао је Рим;
А овај тешки перни буздован,
Што мукло прети на штит наслоњен
Из Будима је од краља Матије;

---

* У рук. "види", очигледна грешка.

* Хазнадар – (тур.), ризничар, благајник

А мач је тај од дужда млетачког,
Он са две стране има реза два,
Срдит је као мућа; најпосле
Погледај прах и тешко олово,
Брат брату што га шаље уздар,
Дубровник славни краљу босанском.

МЕХМЕД ПАША

Знадем шта мислиш, па нек једанпут
Буде што бити мора, нек у крв
С истоком цео запад заплива
И наше право нека реши мач.

КРАЉ

(Радивоју)
Спровед' га, бане, на градске капије.

Мехмед паша оде, за њим Радивоје.

ДРУГА ПОЈАВА*

Као пре. Долази Мехмед паша са Радивојем.

МЕХМЕД ПАША

Је л' тврда вера, бане?

РАДИВОЈЕ

Толико
Колико моја жеђ за осветом
И право ми на престо босански
И бес на мога права отмицу
И отмичара жудња за круном.

---

* У рук. ПРОМЕНА, међутим ово није промена сцене (декора) већ појаве. Прва појава није уписана после промене.

Чим ударите с војском, предаћу
Без капи крви градску посаду,
Отворићу вам градске капије
И ваш је град и ваш у њему краљ.

МЕХМЕД ПАША

Добро, ја примам.

РАДИВОЈЕ

Ал' за услугу
Већ к'о што рекох ваша услуга:
Да ми признате право на круну
Мени и моме сину.

МЕХМЕД ПАША

Пристајем,
Колико буде тешка моја реч.

Оду, долази Краљ, викар и Рохоњи.

РОХОЊИ

Са овим мушким делом постаде
Пред лицем храброг краља Матије
Достојан круне.

ВИКАР

Достојан си син
Светога оца и цркве Христове
Господ са тобом, краљуј над Босном
На понос светој вери, слободан
У својој земљи и неподложан
Ником сем једној цркви великој.
Још сутра златна круна засјаће
Са главе твоје и заблистаће
У руци твојој жезал краљевски.

КРАЉ

А чим се сврши свети овај чин
Оружати се вала, Турчин је
На границама нашим, чули сте.

ВИКАР

Рим ће ти, краљу, дати благослов,
И цео ће се запад подићи
У свету војну, и потамниће
Месец пред сјајем крста Господња.

РОХОЊИ

А пред свима ће краљ мој Матија,
Мач Христов, тврди правоверја штит,
Над неверником смели победник.

ВИКАР

Дижи се, краљу, буди заточник
Праве и вечне цркве, дижи се!
Велики Господ нека дарује
Дане надања твојих, пресвета
Мати велика црква Христова
Нека заштити и благослови
Смерове твоје. Амин, Боже дај!

ЗАВЕСА

ЧЕТВРТИ ЧИН

ПРВА СЦЕНА

У граду Јајцу. Вече.

ПРВА ПОЈАВА

Краљ сâм, затим један гласник.

КРАЉ

Страшна је ова тишина, овај мир
И злослутан је овај непокрет.
Са обе стране ћуте, пријатељ
К'о непријатељ, јава ни од ког,
А већ је два пут месец мењ'о ћуд
Од како носим круну краљевску
И под теретом њеним посрћем
И бдим над бригом својом, од када
Стрепим и чекам папин благослов
Са Крсташима, с војском Христовом.
Ал' залуд чекам из дана у дан,
Кад никог нема, кад остадох сâм;
И ударе ли Турци на ме пре
Изгубљено је, пропало је све.
(Гласник долази)
Од куда идеш?

ГЛАСНИК

С турске границе.

КРАЉ

С границе турске? Је ли свуда мир?

ГЛАСНИК

Дижи се, краљу, мир је закопан
Под бедемима тврдог Бобовца.

КРАЉ

Бобовца, велиш?

ГЛАСНИК

Четир'* дана већ
И четир ноћи има, од кад је
Прешао Турчин међе босанске
И са свих страна опколио град.

КРАЉ

Чете?

ГЛАСНИК

Не; војска. Силан коњаник
Прекрилио је поље около.
Ја сам их глед'о: војску страшнију
У своје дане нисам видео.
Утркују се пољем коњици
Хитри и лаки као ветрови,
Заигравају коње крилате,
У игри дуге џиде** бацају;
А барјактари вију барјаке,
К'о кад се вије облак по небу,
Полумесец је крвав на њима.

---

* У рук. "четри"

** "Џиде" – (тур.), копља

По алајима иду 'ациje[1]
И старе 'оце,[2] обећавају
Правоверним рај и хуриje.[3]
Ратници седи, на бој навикли,
Сигурни у свој мач и победу,
Чекају мирно ратну заповест;
А млађи, жељни игре крваве,
Са нестрпљењем на град гледају.

Застане.

КРАЉ

Говори даље, даље!

ГЛАСНИК

С рамена
Ратника ових све[4] до колена
Падају дивне коже пантерске,
На главама им бљеште шлемови
А у рукама тврди штитови.
У погдеког се хитро пирлита[5]
По зраку мало бело барјаче.
У ратника су коњи једнаки,6
Једнога раста, једне боје сви,
Једнаке ...

КРАЉ

Доста! Ко је пред њима?

---

1 "ациje" – хациje

2 "оце" – хоце

3 хуриje – (тур.), рајске виле, лепотице

4 У рук. арх. реч "дар" у истом значењу

5 пирлитати – гиздати, украшавати, овде – вијори

6 У рук. "једнак", очевидна грешка

ГЛАСНИК

Султан Мухамед, њихов падишах.

КРАЉ

И сад ко пређе. Султан?

ГЛАСНИК

Ал' не сâм,
Уз њега свуда је наш Соколовић,
Потурчен, те сад прозват Омербег,
Са небројеним богумилима.
Он им је тумач, он, им путовођ,
Он распаљује мржњу у њима.

КРАЉ

Иди! Ал' стани! Шта је с Радаком?
Утврђује ли градске капије,
Разређује* ли мудро посаду?

ГЛАСНИК

Он мирно чека напад, к'о да је
Сигуран у град неосвојиви,
Ал' до сад ил' је дао Бобовац
Ил' је одбио Турке.

КРАЉ

Иди сад!
(Гласник оде)
Нашто ми сада златна круна та,
И нашто овај скиптар краљевски,
Кад се нада мном небо стуштило
И тек што нису муње плануле
И затутњели страшни громови!

---

* Старији израз разређује – поставља, распоређује

На побеснелом валу немоћан,
Са разбијеном вером, остављен
Само са пустом надом у помоћ
Касну, далеку и неизвесну.

Улази Радивоје.

РАДИВОЈЕ

Сад дође један стари фрањевац
Из Рима, вели има поруке.

КРАЉ

Из Рима? Шта је? Шта доноси?

РАДИВОЈЕ

Зло.

КРАЉ

И отуд зло зар! И отуда мраз
Уместо сунца! Сада осећам
Где и последњи зрачак надежде
Трне у ноћи страховања мог.
Шта је?

РАДИВОЈЕ

Од мене нећеш чути ту
Страшну и црну и злокобну реч;
Убица нећу да сам нада* твог
Ни твога мира коса крвава.
Ево га, нека он говори сâм.

Радивоје оде; улази један фрањевац.

---

* над – арх, мушки род им. нада.

ДРУГА ПОЈАВА

Краљ и фрањевац.

КРАЉ

То се из гробља дижу духови,
Да живим буде савест умрлу.
Одакле идеш?

ФРАЊЕВАЦ

Иш'о сам у Рим,
Светоме оцу да се поклоним,
И кад се бејах враћ'о, рече ми
Пресветли викар, познат у Босни,
Пресветли Ловро Зани, рече ми,
Краљ Стеван нек се више не узда
У мађарскога краља Матију.

КРАЉ

Мог'о сам знати, али не хтедох.
Коме се пали више глава кров
За другог неће ићи по воду.

ФРАЊЕВАЦ

То не, ал' у Рим стигао је глас:
Утврдио је мир са Турчином.

КРАЉ

Мир са Турчином! А витешка реч,
А обећања савезнику свом.
Погано племе! Кукавички сој!
Ал' то нека је све, па где је зло?

ФРАЊЕВАЦ

Зло је, ил' од зла има, краљу мој,
Још горе.

КРАЉ

Шта је? Ја сам припреман
Да чујем мирно и најцрњи глас.
Је ли се дигла војска крсташка?

ФРАЊЕВАЦ

Није и неће.

КРАЉ

Неће.

ФРАЊЕВАЦ

Не мисли,
Нит јој се надај, нит је очекуј.
Свети отац ти шаље благослов,
Са њом ћеш, вели, и са молитвом
И са пресветим крстом безбожне
Потући Турке.

КРАЉ

Са чим?* С молитвом,
Са крстом и са благословом зар,
Кад очекивах оштре мачеве?

ФРАЊЕВАЦ

Са крстом и са благословом.

КРАЉ

О!
И то је све што знадеш?

ФРАЊЕВАЦ

Све је то.

---

* У рук. арх. „су чим?"

КРАЉ

Иди!
(Фрањевац оде)
О, гњеву, стани, не хитај,
Не хули веру моју, тргни се,
Ил' на ме проспи свој отровни јад!
Видиш, где лепо рече, послаће
Благослов свети, крст и молитву.
Лакоумниче, што заслепи страх,
Близанца брата, с тобом рођеног
У једном часу кад је лажна реч
Узбунила ти водњикаву крв!
Видиш ли, то је била страшна сен,
Незасићена сабласт очева,
Блудећи за мном жедна освете,
Што те намами изнад понора,
Те ту, остављен, сâм и напуштен,
Отвори срце, пусти је у крв,
Да ти испије снаге сокове. –
Ал' опет ћу се мушки борити,
И ако сâм, и ако напуштен.
Очајање ће прогутати страх.
Та храбар ми је Радак, веран је,
А неосвојив је тврди Бобовац.

Долази Радивоје.

РАДИВОЈЕ

О, црне дане што нам доносиш
Једно за другим бол и несрећу,
Зашто си тако освануо црн!
Устремила се сва на свету коб
Данас на наше главе.

КРАЉ

Бане, ти,
Па за неверним пријатељима
Наричеш као жена.

РАДИВОЈЕ

Да је то,
Прегорео бих, краљу, да је то.
О, да је само то!

КРАЉ

Па није зар?
Ти нешто знадеш што не знадем ја.

РАДИВОЈЕ

О, кад бих мог'о занемети сад,
Па да се у ме слије цео јад,
Кад би се језик вез'о с нецима,
Ил попуцале струне у грлу,
Да ти не кажем овај кобни глас,
Ал морам краљу: пао Бобовац.

КРАЉ

Шта збориш, бане, је си л' присебан!

РАДИВОЈЕ

Пао је, краљу, сам се предао,
И Турци су га заузели већ
Без мртве главе и без победе.
Радак је изд'о.

КРАЉ

Радак?

РАДИВОЈЕ

Издао
И добио је за то награду,
Пред градом су га Турци посекли,
И овамо се крећу, можда ће
За дан ил' за два бити пред нама.

КРАЉ

Јеси ли стигла, клетво очева
Са страховитом црном осветом!
И подло згодан чекала си час,
Да из бусије мучки нападнеш
На осамљеног самца, и да га
Са коштуњавим давиш рукама
У црни дан, кад верност умире,
Кад пријатељства везе пуцају
И кад се ломи савезничка реч.
Како ме мразан дрхтај* спопада
И кроз кости ми језа пролази!
Мишљах, да никад нећеш доћи већ.
Судбина свој да заборави дуг;
Ал' видим, ти због своје спорости
Не очајаваш, лебдиш нада мном
К'о невидљива тајна утвара
И чекаш своје време. Ту си, ха!

РАДИВОЈЕ

Смири се краљу, има наде још,
Са једним градом Босна не пада.
Не подај се страху. Нека се
Сва наша сила у град сакупи,
Можда ћемо се обхрвати злу.

КРАЉ

Одлази одмах! Остави ме ту
Насамо** с будном мојом савести,
И не скрнави овај свети час.

---

* У рук. арх. реч „дрхат"

** У рук. – на само

РАДИВОЈЕ

А кад ти будем треб'о зови ме.

Оде.

КРАЉ

Напуштен опет, сâм и остављен,
У очајању, без игде икога.
О, да ли има кога! Ходите!
Страх ме је самог.
Гле, овде је мрак!
И не види се ништа. Ходите,
Палите свеће, хоћу да је дан.
Светлости дајте! Дајте светлости!
Овде је страшно мрачно. Светлости!
Шта се то миче! Ох, мене је страх,
Осећам, где ме мучки вреба смрт,
И ноћу ће ме походити, знам.
Ено је како гребе ноктима
По окну, тражи мене. Светлости!

Долази краљица.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Краљ и краљица.

КРАЉИЦА

Краљу, шта ти је! Краљу, мужу мој,
Шта ти је, реци!

КРАЉ

Оди овамо,
Ти ми сад требаш, ти с' од колена
Где ј' вечно гнездо свио себи грех
И где је злочин престо подиг'о,
Где мајка трује сина, мајку син,

Брат слепи брата, отац даје кћер
За шаку леђа* и земље једну пед.
Ти знадеш чини, којом грешници
Злу савест лече, мире горопад
И безазлено, мирно спавају
К'о незлобива, мала сисанчад.
Лека ми дај од божје освете.

КРАЉИЦА

Стеване, краљу, добри мужу мој,
Ти си ван себе, умири се.

КРАЉ

Чуј,
Лека ми дај од божје освете,
Амајлију од гриже савести.

КРАЉИЦА

Шта збориш само! Ти си болестан,
Малаксао од брига великих,
Хајде да спаваш, одмори се.

КРАЉ

Не,
Сан неће свести ове очи, што
Похлепно, жељно гледаху у крв,
За ову круну проливену крв,
Што ме сад гони страшном освегом.
О, свуд је видим, свуд је осећам,
У сваком шуму вреба скривена:
У мркле ноћи немом шапату,
У треперењу звезда небеских
И тајанственом даху земљином.
Она ми прети ветром срдитим

---

* леђа – сочиво

Што изнад крова звижди потмуло,
И грмљавином што тутњи по небу
И водопадом што шуми пода мном,
Одјеком мога гласа прети ми,
Што разбијено звони у ноћи.
Ако на прозор у мрак погледам,
У мраку стоји и осветљиво
Кези се на ме пуна пакости;
У страху ако склоним поглед свој,
Иза леђа ми стане подмукло.
О, страшнија је, грђа од смрти!
Дај чини твоје, нађи, реци их,
Спаси ме овог страха!

КРАЉИЦА

Стеване,
Сад видим, ти си због њега болестан,
Одмор' се, оди са мном.

КРАЉ

Реци ми,
Сад, овог часа, одмах! Али не.
Од куд да знадеш за мађије ти?
Није л' вам клетва раскопала дом
И затрла вам грешну пасмину.
Па мало јој је било освете,
Већ целу земљу сурва у бездан,
И народ сав и тврди престо ваш.
И престо, престо! О, мени је зло,
Светлости нема, свуд је мрачна ноћ!
(Падне у наслоњачу)

КРАЉИЦА

Има ли кога! Зар смо сами ми!
Краљу је зло и нема никога.

Долази Људмила, за њом Радивоје и Јакета Гундулић.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Краљ, краљица, Радивоје, Јакета Гундулић, Људмила.

ЉУДМИЛА

Краљице, шта је!

КРАЉИЦА

Краљ је болестан.
Краљу је зло, помоз'те, ходите!

РАДИВОЈЕ

Стигла је помоћ.

КРАЉИЦА

Чујеш, краљу мој!
Помоћ је стигла, прени се, тргни се.

РАДИВОЈЕ

Стигла је помоћ.

КРАЉ

Помоћ? Од кога?
Ко мени још да пружи помоћи,
Скршеном бору мућом срдитом
Не.

РАДИВОЈЕ

Браћа наша Дубровчани.

КРАЉ

Не.
У злу ме цео оставио свет,
На од куд браће у злу.

РАДИВОЈЕ

Ево га,
На сâм нек каже.

ГУНДУЛИЋ

Краљу, доносим
Поздрав од кнеза и од властеле,
Оружја, праха доста.

КРАЉ

Је л' то све?

ГУНДУЛИЋ

Колико наша снага досиже.
Бораца нема наш малени град,
Да има не би крви жалио.

КРАЉ

Рекох, да нема брата у нужди.
Изневерише, издадоше сви,
И савезник и брат и пријатељ.
О, грдна зла што човек достигне!
Ни пантер дрски, ни тигар ни вук,
Ни хладна змија, ни гадан даждевњак,
Хијена, хрчак, твор ни јазавац,
Ни каква било ствар а нити звер
Од људског гада није гаднија.
Па остав'те ме слабог као сен,
Нека останем сâм и напуштен.

ГУНДУЛИЋ

Буде ли нужде, има помоћи:
Веће те наше прима у свој град,
У крајњем злу нуди заштиту.

КРАЉ

Заштиту? Веће дубровачко зар
У град да прими краља босанског?
Преваренога од света варљивог?
Издатог срамно, осамљеног? Знам,
По своме срцу то говориш сâм

И своју жељу нудиш кроз ту реч.
У пркос турској сили?

ГУНДУЛИЋ

Решисмо,
Буди ти воља веровати нам,
И остајемо при том. Доносим
Заклетву од мог кнеза, ево је,
Без смера злог на љубав срдачну.
(Предаје краљу писмо дубровачког Већа)

КРАЉ

Заштиту нуди и права грађанска
У свом слободном граду.
(Замисли се)
Свршено!
Спремај се, бане! Часа овога
Краљицу, мајку и кћер ти Људмилу
Испрати напред; ја ћу за њима,
И ти ћеш са мном.
(Оде)

КРАЉИЦА

Дотле дође већ!
О, краљ, па нигде станка под небом
И нигде мира.

РАДИВОЈЕ

Светла краљице,
Провалили су Турци у Босну
И освојили тврди Бобовац
И сада на нас иду.

КРАЉИЦА

Боже мој,
Даруј му снаге, да у несрећи
Остане муж и добар хришћанин!
(Оде)

РАДИВОЈЕ

Ха, ја ћу са њим, рече. Добро је.
Из града иде, ал' не без мене.
(Људмили)
Ти ћеш с краљицом ићи, спреми се,
И похитајте да сте у зору
Далеко већ одавде.

Оде са Гундулићем. Људмила остане сама, потонула у мисли. Долази Влатко.

ПЕТА ПОЈАВА

Влатко и Људмила.

ВЛАТКО

Шта је то?
Какав то немир, каква узбуна,
По целом двору ужурбаност, страх?
Као без душе јуре дворани,
А нико ништа не зна. Шта је то?

ЉУДМИЛА

Бобовац Турци освојили.

ВЛАТКО

О!

ЉУДМИЛА

И иду к нама овамо.

ВЛАТКО

А краљ?

ЉУДМИЛА

Краљ у Дубровник бежи.

ВЛАТКО

Бежи! Краљ!
Бежи без крви и без одбране!
Бежи а на ком земљу оставља?
О, манитога лаковерја мог,
И поуздања лакомисленог!
У орловима срца врапчија,
У лавовима зечја тече крв.
И шта ћу сада, надом преварен,
Ко мален дечко лажом шареном?
К'о дим на ветру разби ми се сан,
А краљев страх ми прогутао над
Ко слабу котву узбуркани вал.
Овде се деле наши путеви.
Збогом!

ЉУДМИЛА

Куда ћеш?

ВЛАТКО

Међу Бошњане.
Да видим да ли има поноса
У планинама нашим, да видим,
Да л' се још њишу* стари борови
Од уздисаја ветра с Косова.

ЉУДМИЛА

Остани с нама, Влатко.

ВЛАТКО

Са вама?
Да и ја идем вашим стазама,
И на мој образ да нападне мраз?

---

* У рук. нишу

ЉУДМИЛА

А наша љубав, Влатко?

ВЛАТКО

Нека мре.
У туђини је заборави ти,
У муци ја ћу заборавити
На мачевима. Због, Људмила!

ЉУДМИЛА

Остани, Влатко!

ВЛАТКО

Због!
(Оде)

ЉУДМИЛА

Остани!
Оде, ах, оде, а ја остадох.
Па шта ћу сада, где ћу, куда знам,
Без његовога срца сама сам!
(Оде)

ЗАВЕСА

ДРУГА СЦЕНА

Једна соба у граду Кључу.

ПРВА ПОЈАВА

Чубретић, долази вратар.

ВРАТАР

Да затворимо градске капије?

ЧУБРЕТИЋ

Какав је страх то ушао у вас
Та сте к'о мала деца плашљиви!
Тек сунце пређе пола пута свог
А ви чекате у трепету ноћ.
Ратници стари! Срамота и стид!
У први сумрак као кокоши
Тражите своја топла легала.
Не затварајте још! Не видиш
Високо стоји сунце на небу.

ВРАТАР

Бурно је ово време, војводо,
А гласови се чудни проносе.

ЧУБРЕТИЋ

Бурно је време! Чудни гласови!
Ни непријатељ није ваљда бес,
Па да прелети као вихор пуст
У срце Босне. Знам, Турчин је брз,
Ал' ни он није ветар.

ВРАТАР

Војводо,
Видели су их, веле, у Босни
Између Јајца и Бобовца.

ЧУБРЕТИЋ

Гле,
Тај сања будан, на ногама. Чуј,
У Бобовцу је Радак, будало.
Да соколова крила имају
Па прелетели не би. Одлази!
(Вратар оде)
Да нису збиља прешли? Можда су
На Радака се намерили. Ха!

Где неће моћи неће издати.
Истина, не зна сладост освете,
Ал' нужда образ каља, вели он.
Па кад би дошли и мени у Кључ,
Тако ми Бога ... Ћути! ... Али што?
Бољи су него гавранови ти
Што браће мом се Богу молити,
И што ме гоне, те да под старост
Превртем старом вером ... Шта је то!
Глас краљев чујем.

КРАЉ

(С поља)
Затворите капије!
На бедем нек се попне посада,
И не пуштајте никога у град!

ЧУБРЕТИЋ

Тако ми вишњег Бога, то је краљ!
Ха, шта је ово, какав ми га враг
Дотера к мени: нужда или бес?
Зар се не боји, крвник, гњева мог,
У мојој крви што распаљује
Освете жудна очева му крв?
У змијском гнезду зар је мишу збег,
Ил' зецу пир вису орловском?

Долазе: краљ, Радивоје и син му Иваниш.

ДРУГА ПОЈАВА

Пређашњи, краљ, Радивоје, Иваниш.

КРАЉ

Ти још изгледаш као богумил
Са брадом том и у том кафтану.

ЧУБРЕТИЋ

Опрости, краљу, знадем да сам крив,
Сто пута сам до сад призн'о себи сам,
Али то није непослушност, знај,
Нит мојој новој вери невера,
Већ старост худа и немарљива,*
А где је старац био усталац.

КРАЉ

Нек на бедеме иде посада
И на опазу** стража нека је!
Прођу ли Турци мирно мимо град,
Пусти их с миром, нападну ли га,
Храбро се држи к'о што приличи
Твоме јунаштву.
(Оде у другу собу)

ЧУБРЕТИЋ

Турци у Босни!
Какови Турци, бане, у Босни?

РАДИВОЈЕ

За нама јури као крилата
Под Мехмед пашом турска коњица.
Из небуха су Турци напали,
А Бобовац им Радак издао.
И сад краљ бежи.

ЧУБРЕТИЋ

Куд?

РАДИВОЈЕ

У Дубровник.

---

* немарљива, арх. немарна.

** опаз је опрез.

ЧУБРЕТИЋ

Ал' овуда је заобилазно.

РАДИВОЈЕ

Пресекли су нам били прави пут.
Сад иди, храбро чувај краља свог
И брани сина к'о и оца му.

ЧУБРЕТИЋ

О, света моја успомено!

РАДИВОЈЕ

Знај,
– У нужди нам је нужна искреност –
Његова крв га гони.

ЧУБРЕТИЋ

Бане, ти?
Зар и ти велиш?

РАДИВОЈЕ

Војводо, кад знам.
Крв њега гони, мога брата крв.

ЧУБРЕТИЋ

О, чуваћу га к'о он оца свог.

РАДИВОЈЕ

К'о он мог брата.

ЧУБРЕТИЋ

К'о он краља мог.

РАДИВОЈЕ

По заслузи му.

ЧУБРЕТИЋ

Тако, бане, да.

ИВАНИШ

Страх ме је, оче!

РАДИВОЈЕ

Ти се не плаши!
Хајд' да се и ми одморимо сад.

Оду за краљем.

ЧУБРЕТИЋ

Ха, ту смо краљу? Ту година зла
Дотера орла? Није, дакле, пир,
Већ збег у хладном гнезду шаркином.
Зашто још ниси зубе почуп'о,
Од зле су крви пуни отрова?
Ха, ујешће те, тенче* крвави,
За само ће те срце ујести.
Али и тебе, стара лисицо,
Што мењаш ћуди као вером ја,
И тебе, да, па ма и себе сам.
Где су Турци? Дај да погледам.

Пође, у том улази вратар.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Чубретић, вратар, за њим краљ.

ВРАТАР

Војводо, Турци!

ЧУБРЕТИЋ

Турци? Где су?

---

* тенац – вукодлак, вампир

ВРАТАР

Ту,
Пред нама ту пред првом капијом,
Читава војска, коњаници све,
Одједном као копци слетеше.

ЧУБРЕТИЋ

Примићемо их к'о што приличи.
Чекајте мирно моју заповест,
Сад ћу ја доћи.
(Вратар оде)
Да се помолим
Још једном Богу, задњи можда пут,
Има ли греха, да ми опрости.
(Оде)

КРАЉ

(Враћа се)
Ни овде немам мира. Чубретић
Подмукао нешто гледа, око му
Курјачки вреба; слаткоречив је
А у крви му није; сумњив је,
Друкши нег' Радак, али бољи не,
Не могу да се смирим, издаће.
Чекај да видим: Чубретићу, хеј!
Ето Турака! Хеј, море, на ноге!
(Чубретић долази)
Јеси ли веран мени?

ЧУБРЕТИЋ

Краљу мој,
Зар ова брада, ова цеба зар
Да дају маха сумњи у мене?
Подераћу је својом руком сам
И почупаћу браду.

КРАЉ

Реци ми,
Када би Турци дошли, шта би ти?

ЧУБРЕТИЋ

Нек дођу, краљу, дочекаћу их
На бедемима добродошлицом
Стрелама оштрим и бојним копљима.

КРАЉ

А кад би ушли у град?

ЧУБРЕТИЋ

Краљу мој,
Тврде су нашег града капије,
А посада је храбра, к'о талас
О стене ће се ове разбити.

КРАЉ

Ал' кад би ипак ушли?

ЧУБРЕТИЋ

Ушли би
Ал' само преко мртвог тела мог
И преко мога мача сломљеног.

КРАЉ

Иди сад!
(Чубретић оде)
Видим, греших, веран је,
А да је храбар то сам знао пре.
Да, он је храбар, а је л'* посада,
Веран је он, ал' има невере.
И да л' је овај бедем тако тврд;
Да склони једног краља гоњеног.

---

* У рук. грешка „ал' је ли."

За мене нема нигде мира већ,
У душу ми се сумња залегла,
О, где ћу главу изгубити сад
У страху к'о и престо без славе.
Спремај се, бане! Устај! Хајдемо!

РАДИВОЈЕ

(Долази)
Зар одмах тако?

КРАЉ

Одмах хајдемо
Док Турци нису стигли.

Долази Расим бег.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Краљ, Радивоје, Расим бег, доцније један Турчин.

КРАЉ

Турчине,
Од куда ти сад овде?

РАСИМ БЕГ

Ево ме,
Дођох да тражим харач.

КРАЉ

Како си
Ушао у град?

РАСИМ БЕГ

Као поклисар.
Краљу, напољу свуда около
Наша је војска, многи коњаник,
Из града силом изаћ' не можеш.
И Мехмед паша тебе поздравља
Предај се.

КРАЉ

Како! Мирно, без крви
Да губим главу к'о и престо свој!
Војводо, устај! За мач! На ноге!
Оружје амо! Зовте посаду!
Браните град и бран'те краља свог!

РАСИМ БЕГ

Све ти је сада, краљу, узалуд,
Одбранити се више не можеш.
Двраест тисућа стоји около,
Узалуд само просипаћеш крв.

КРАЉ

(Радивоју)
У руке мач, па зови посаду
И не пуштајте Турчина у град
(Расим бегу)
Не предајем се, нека падне крв
И нек темеље градске залије.

РАСИМ БЕГ

Колико имаш овде посаде?
Стотину коју за смрт неспремну.
Рекох ти, краљу, не просипај крв,
Одбранити се више не можеш.
Бошњани твоји храбри с нама су,
Соколовић их води, ти га знаш,
Војвода твој је био некада,
Његову вредност знадеш.

КРАЉ

Нека је.

РАСИМ БЕГ

Ел-фатих Мухамед, светли падишах,
За нама иде с војском големом,

Освојили смо што смо видели,
А где смо ногом стали наше је.
И Јајце, столни* твој узесмо град
И све од Јајца довде. Реци му,
Светуј га, бане, нек се не мисли,
Нека се преда.

РАДИВОЈЕ

Краљу.

КРАЉ

Одлази!
Не предајем се. Изаћићу сâм
На градски бедем и пред посаду,
Кад се гинути мора, гинућу,
Мање би срама било да сам пре.

РАСИМ БЕГ

Ал' се не мора, краљу, гинути.
Мехмед се куне именом
Својим и свога цара, куне се
Сабљом којом се паше и вером
Којој се клања, сјајним истоком
И својом децом и сени очевом:
Пустиће тебе и сву посаду,
Узалуд ако крв не просипаш.

РАДИВОЈЕ

Куне се, краљу.

КРАЉ

Нек се заклиње,
Не предајем се, својом крви ћу
Опрати срам са мога имена.

---

* столни град – престоница

РАДИВОЈЕ

Ја нећу да се борим; ево ти.

Отпасује мач и предаје га Расим бегу.

КРАЉ

Срамота, бане! Борићу се сâм
С војводом мојим, а ти остани,
У сраму мри од страха вечитог.

РАСИМ БЕГ

Краљу, капије градске наше су,
А војвода ти твој не поможе,
Сâм их је изд'о.

КРАЉ

Изд'о Чубретић!

РАСИМ БЕГ

Издао, краљу.

КРАЉ

Није истина.
Он није Радак.

Долази један Турчин и доноси у једној чинији Чубретићеву главу покривену марамом.

РАСИМ БЕГ

(Дигне мараму)
Ево, погледај!
Чубретић к'о и Радак.

КРАЉ

(Ужасне се)
Посечен!

РАСИМ БЕГ

Издајник нађе своју награду.

КРАЉ

Какво издајство! Ја сам изгубљен.
О, свуда лаж и свуда невера,
Над недостојним владам народом!
У место тврдих стена лажљиви'
Таласи што пред ветром измичу,
На таласима плива моја сен,
Ни налик моме бићу. Турчине,
Води ме твоме паши, спреман сам.

ЗАВЕСА

ПЕТИ ЧИН

ПРВА СЦЕНА

Пред тамницом града Јајца. Поред зидина протиче набујала Плива и недалеко пада у Врбас са великом хуком.

ПРВА ПОЈАВА

Један рибар, доцније Мехмед паша и потурчени Соколовић као Омер бег.

РИБАР

Оваке буре и чуда овога
Још до сад нисам вид'о у свој дан,
У четрес' лета риболова мог.
Цичи и звижди ветар к'о неман
И надима се да ме хвата страх,
А језеро је узмутио бес
Те валовима шиба у облак.
Навриле силне воде одасвуд,
'ује и шуме низ те брдине,
К'о кад би хтео Бог да спере крв
Што ово дана земљу натопи.
Страшно је сада Пливу видети,

Како се хуком пада у Врбас
Два'ест сежања ваљда стрмоглав.
Јечи и тутњи бесни водопад
И силно бије о камење слап.
Саклони Боже, кад би какав чун
Ил' једрилицу ветар спопао
Те заошиј'о доле у бездан
Ни кост са кости ... Гледај ко је то!

Долазе: Мехмед паша и Омер бег.

ОМЕР БЕГ

Пашо, ја нећу даље, доста је,
Довде сам иш'о с вама, даље не.
До сад Омер-бег сад Соколовић.

МЕХМЕД ПАША

У тамници је.

ОМЕР БЕГ

Знам, у тамници,
Ал' од тамнице гроб је тамнији.
Већа ми жуд за гробом његовим
Но за колевком сина јединог.

МЕХМЕД ПАША

Ал' реч сам дао, с тог се предао,
У име цара дадох своју реч.

ОМЕР БЕГ

Али ја дадох све што имадох,
Само да своју мржњу заситим.
И веру своју и име и глас
И успомене што ме везују
За мене самог, сан живота мог,
Прошлости своје део најбољи;
И љубав своју мржњи жртвовах.

И све за једно, за краљеву смрт.
Нити сам преким оком погледо
Ужасе дивље које чиниште
По овој земљи што ме родила,
Нити сам једну тешку рекo реч,
Док је у мени срце пуцало.
И све за једно, за краљеву смрт.
Па сад?

МЕХМЕД ПАША

Ево долази светли падишах,
Речи су моје а дела његова.

*Долази султан Мухамед, Шеих** Али Бестами, пратња.*

ДРУГА ПОЈАВА

Султан Мухамед, Шеих Али Бестами, пређашњи.

СУЛТАН МУХАМЕД

Један за другим попадоше сви
Пред ноге наше тврди градови
К'о звезде кад се с неба откину
И изгубе се у светску пучину;
До Саве сада сече овај мач
И пирлита* се барјак пророков;
Најлепши драги камен стависмо
У Османову круну; сад ћемо
У Стамбол натраг.

МЕХМЕД ПАША

Светли падиша,
У поворци је нашој дуги низ

---

* пирлита – лепрша, вије се.

** шеих – (шеик), старц, титула уважених личности.

Заробљенога племства босанског,
Што ни од смртног страха не преза
С љубави према крсту.

СУЛТАН

Крстити
Од реда све у мутном Врбасу,
Кад не умеју чалму завити
До страшног суда нек су крштени
Много их има?

МЕХМЕД ПАША

Више тисућа.

СУЛТАН

Много. Па зар је било толико
Крви у овој земљи бескрвној,
Где се предају тврди градови
На једну реч и прву поруку.
У Врбасу их, велим, крстите.

ОМЕР БЕГ

Падиша светли.

СУЛТАН

Шта жели мој бег?

ОМЕР БЕГ

Поведи собом племство, с временом
Утрнуће му жеља за крстом
Кад види светлост полумесеца
И на сјај његов вид му навикне.
И сувише је брза промена,
Ненавикнут је на њу Бошњанин.
Али са роком, али с временом
Пред мунарима витим скриће се
Цркава мрачних ниска кубета
И пред клањањ, крст и молитва

И свети Сава пред Мухамедом.
Поведи собом племство; не свикне л'
На нову веру, ти га растури
По твога царства даљњим земљама,
Да двоје нигде није заједно.

СУЛТАН

Сто тисућа сам душа повео
Да чине измет мојим агама;
У јаничаре три'ест тисућа,
Да мачем брани веру пророка;
Ал' нашто ће ми племство босанско,
Што даје век за веру Христову?
Да мисли на мач и освету
И сања сан о Босни слободној;
Да храним змију на својим недрима,
Да бљује јед на тих ми починак.
Подавите их све у Врбасу!

ОМЕР БЕГ

Нек буде тако, светли падиша,
Ал' Босна живи докле живи краљ,
Док живи глава живи нада још.
Освојио си тврде градове,
У планине се скрио одметник.
Твој везир неће мирно заспати
Док нада живи, докле живи краљ,
Јер је немирна земља босанска,
А пркосне је њуди Бошњанин.

СУЛТАН

Краљ докле живи? Да, краљ живи још.
(Мехмед паши)
У моје име дао си му реч,
Да неће дати главу уз крупу?
То ниси добро рек'о.

МЕХМЕД ПАША

Ова реч
Откупила је драгоцену крв
Ратника наших, отворила пут
Кроз непроходне кршне гудуре
И освојила градске капије.

ОМЕР БЕГ

Ал' ова реч је приковала нас
Ланцима тврдим за те зидине.
Преча је једна глава краљева
Него сва сила што си повео,
А један замах твога палоша*
Од обадвог је јачи.

СУЛТАН

Једна реч
Да веже снове величанствене
И смркне видик света преда мном!

МЕХМЕД ПАША

Шеих је с нама, светли падишо,
Нек каже, да л' нам вера подноси.

СУЛТАН

Шеиче, реци, твоја мудра реч
Често је као зрака сунчана
Разбила облак око чела мог;
Ја не знам премца твојој мудрости
Нит приговора твојој речи знам.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Амире верних, силни падишо,
Сине великог Гази Мурата,
У име живог Бога говорим

---

* палош – дугачак широки мач, с обе стране оштар.

И Мухамеда, светог пророка,
Седам Мусафа што у џенету
Правоверноме деле насладе:
Реч слуге твога није твоја реч.

СУЛТАН

Ал' је у моје име.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Нека је,
Кад није само са твог језика,
Из уста у уста, из даха у дах.
Алкуран вели, светли падиша,
Не штеди змији главу, згази је,
Кад си јој гадно тело смрвио.
Реч неверника дата није реч,
Већ прамен магле и у гори шум
И језичкога ветра један звук.
И ја ћу, ево, фетву издати,
На моју главу нека падне грех,
Буде ли клетве ти си безгрешан.

СУЛТАН

(Полазећи)
Посеците га!

ОМЕР БЕГ

С њим је његов стриц,
Бан Радивоје, први до њега.

СУЛТАН

И њега.

МЕХМЕД ПАША

С њим је мален банов син,
Нејако, лудо дете.

СУЛТАН

Све троје.
Шеиче, ти ћеш фетву издати.
(Долази Људмила)
Види шта хоће она жена ту.

Оде, за њим Мехмед паша, Омер бег и један део пратње.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Шеих Али Бестами и Људмила

ЉУДМИЛА

О, пустите их!

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Кога? Ко си ти?

ЉУДМИЛА

Несретна сестра и несрећна* кћер,
На опустелом пољу јасика,
Изнад које се муње кидају;
Удова пре но постах невеста,
Сироче поред оца, без брата
Код жива брата.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Ко је отац твој?

ЉУДМИЛА

Бан Радивоје.

---

* У рук. несретна.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Нека остане!
Њему је добро, боље него пре,
Већи је сада бар за једну пед,
Вршњак са краљем, њему подобан.

ЉУДМИЛА

О, пусти ми га, буди милостив!

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

О, пустићу га, само не може
На сниска врата, те за главу бар
Поткусити* га морам.

ЉУДМИЛА

Боже мој!
О, пустите ми макар брата мог!
Дете је, тек је на свет постало.
Никакав још га не упрља грех,
Нити му злоба душу отрова;
Чист је к'о јутром роса са неба,
Невин је као суза сестринска
А искрен као топла молитва.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Анђео такав небу припада
И за то њу га у рај послати;
А њу водите у харем падиши,
Од господског је рода, лепа је.

ЉУДМИЛА

Смилуј се, дај ми брата!

---

* поткусити – скратити

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Хајдемо!

ЉУДМИЛА

Смилуј се!

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Рекох.

ЉУДМИЛА

Гадна ругобо,
Измету пакла, црни ђаволе!
Ни људски облик немаш, камо ли
Да имаш људско срце. Утваро,
У наказноме греху рођени
Од мајке зла и оца сотоне.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Уста што тако грде, слатка су,
Кад у разблуду срце потоне.
Поведите је!

ЉУДМИЛА

Ево водите,
Одведите ме у скотско легало,
Ал' ће му горка бити наслада!
Косе ћу своје почупати ја,
Изгрепшћу своје лице ноктима
И ископаћу бразде дубоке,
Да ће са страхом у ме гледати.

Одведу је.

РИБАР

Саклони Боже, тешке несреће,
Што се на ову земљу спустила!
Ил' нам се свете наши грехови,
Или нас строга куша судбина.

Други рибар доплови са Влатком на једној једрилици.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Влатко, први рибар, други рибар.

ДРУГИ РИБАР

(Спуштајући платна)
До врага, када живи остасмо!
Не знам, шта ти је данас наспело,
Да се по таквом возиш времену.
Брр! Запамтићу добро овај дан.
Једва сам силом држ'о једрило,
Трза се као неман, а ти још
Вичеш: нек јури брже, попусти.
И јурили смо, да Бог сачува!
Надувала се једра да прсну,
Пљускају вали преко кајика,*
А он се наг'о, тек да зарони.
О, Бого мајко!

ВЛАТКО

(Изађе на обалу)
Пропало је све!
Тек ја што остах сâм у несрећи,
Да над покором вечно тугујем.
И јурио сам у смрт, удар'о
Пред свима, сâм на прве редове,
Ал' залуд кад је и смрт бездушна,
Кад све пропаде, а ја остадох.
И она још ми оста, једина
Вредна живота, али несреће!
Ил' очајање или судбина
И њу замени у зло овамо.
(Угледа првог рибара)

---

* кајик (кајак) – тур. чамац, чун

Рибару, хеј! Та мо̂ре чујеш ли!
Јеси л' одавна овде?

ПРВИ РИБАР

Толико,
Колко да знам што нисам желео,
Да чујем јад, ком нисам био рад.

ВЛАТКО

А шта си чуо, реци?

ПРВИ РИБАР

Рећи ћу,
Ал' само не знам, да л' ће овај глас
Озарит чело твоје радошћу,
Ил' страх ти лице покрит бледилом.
Краљ је затворен.

ВЛАТКО

То знам.

ПРВИ РИБАР

И скоро,
Можда још сутра, можда сада већ
Погубиће га.

ВЛАТКО

О, времена злог!
Страшни је суд на земљу сишао.
О, зла! Са задњим дахом краљевим
И Босна ће нам изда'нути, о! –
Још нешто само: да л' си видео
Девојку једну овде?

ПРВИ РИБАР

Видех је,
Кћер Радивоја, бана јајачког.

ВЛАТКО

Њу.

ПРВИ РИБАР

У зâо чâс је дошла овамо.
Да л' ти је сестра; да ли љубовца
Ил' заручница, не знам, ал' видех,
Како је Турци одведоше.

ВЛАТКО

Куд?

ПРВИ РИБАР

У харем. Као срна страшива
И преплашена, ал' и срчана
И смела као млада лавица,
С молбом и клетвом на уснама, све
У једном даху.

ВЛАТКО

Свршено је већ.
Са првим часом твоје преласти*
Невољне, теби гнусне, ево ме
Пека се споји узвишени час
Живота мога, и последњи дах
С уздахом првим нек се загрли.
За тебе више нема радости,
За мене сунца нека не буде.
Доста је свега.
(Улази у јерилицу и диже платна. Рибару)
Узми један чун!
(Отплови)

ДРУГИ РИБАР

Куда ће? Стани! Пусти конопац!
Извргуће се. Стани! Не чује.

---

* преласт – превара

Попусти једра! Авај, не чује.
Над понор оде. Пусти конопац!
Ено га више водопада, о,
Раздробиће се сав у понору.
Сад нема спаса. Ено, сурва се.
Да страшне смрти, Боже сачувај!

ЗАВЕСА

ДРУГА СЦЕНА

Тамница у граду Јајцу.

ПРВА ПОЈАВА

Краљ, Радивоје и Иваниш спавају. Са поља се зачује мујезинова молитва.

КРАЉ

(Тргне се из сна)
Не убијај га! Стој! – Ко виче то?
Иди, утваро!

ИВАНИШ

Бабо, страх ме је!
Ко виче тако? Ох, мене је страх!

РАДИВОЈЕ

Не бој се, чедо, пева мујезин.
Не бој се, спавај, ја сам крај тебе.

КРАЉ

Ко виче то у ноћи?

РАДИВОЈЕ

Отац твој.

КРАЉ

Шта хоће?

РАДИВОЈЕ

Тражи натраг своју крв,
Не бој се, чедо, спавај, ја сам ту.

КРАЉ

Крв своју тражи, а мене пече крв,
Закорела на мојим рукама.
О, како му је унакажен лик!
Што гледаш тако страшним очима,
До костију ми поглед продире?

РАДИВОЈЕ

То пита он за сан живота твог.

КРАЉ

О, какав сан, а сада какав јав!
Зар то да буде мета лету мом?
Синовима мојим то да буде циљ?
Докле л' стиза жеља несита,
И како снажан беше замах њен!
А циљ јој крв, о страшно, само крв.
Зар то? О снови, идите,
Одрећићу се и вас за навек
Рад једног часа мира.
(Поново се чује мујезин)
Опет он.
Сад знадем, то је мујезинов глас.

РАДИВОЈЕ

Погребна песма твојим сновима.

КРАЉ

Над главом мојом а ја прикован
У сраму свом за срамни овај стуб,
У беди сâм, к'о божјак немоћан.
Како је лажна људска судбина,
Превртљива к'о нови пријатељ.
Куда се деде краљевски ми сјај,
Куд поглед мој и куда моја реч!
Јуче господар, данас окован,
Мучан и нејак у мрачној тамници.

РАДИВОЈЕ

То хладне смрти песму пева, чуј!

КРАЉ

На шта ме чека? Збиља можда смрт,
Смрт и неповрат и вечни заборав,
Страшан дар неба, судбе задња реч.
Зар да ме нема! У ништа и прах
Да падне то, што ј' више него свет!
Зар да се бескрај на том устави
И вечност да се сурва у тренут,
У шаку праха да се здроби све,
У једном даху да издане свет!

РАДИВОЈЕ

Не бој се, неће. Вечност је вечита,
И после тебе живот ће живети.

КРАЉ

Па нека дође једном! Шта је с тим!
Нек се над срамним светом зацари.
Времена стидног нек прекине ток,
А с њиме страх и ужас овај мој.
(Лупа на врата)
Оди, свршѝвај, сеци, оди дȅ!
Сеци ту главу! Оди! Ево га.

Врата се отварају и улази Војача.

ДРУГА ПОЈАВА

Пређашњи, Војача.

КРАЉ

Ко си ти, жено?

РАДИВОЈЕ

Твоја савест.

КРАЉ

О,
Оди, ако си моја савест ти,
Са Богом ћеш ме бар измирити.

ВОЈАЧА

Не, сине, ја сам твоја мајка.

КРАЉ

Ти?
Ти моја мајка? Немам мајке ја.
Им'о сам две, а сад ниједну;
Једну одавно заборавих ја,
Невољну, када бејах у сили,
А друга мене заборави сад
Када сам и сâм пост'о невољник.

ВОЈАЧА

О, ја сам мајка твоја, сине мој.

КРАЉ

Одлази, жено, бежи одавде,
Ово је место покајања, хајд!
Зликовци ту са својим злочином
Опстати само могу.

ВОЈАЧА

Сине мој,
Остави мајци милост од неба,
Да закрвави срце несретно
Над сузом свога сина, пусти ме,
Последњи трепут њојзи припада
Као и први, жалост последња
К'о прва радост, колевка и гроб.

КРАЉ

Али ја тебе не знам, одлази!
Никог на свету немам, самотан
У тами чамим с раном крвавом.

ВОЈАЧА

Кад имаш мајку, писи, сине, сâм,
Код њених суза ниси напуштен.
Дај да целива мајка рану ту,
Да је залечи својим сузама.

РАДИВОЈЕ

Зар се и злочин лечи сузама?

ВОЈАЧА

То девер збори, познајем му глас.
Син никад није грешник, девере.

КРАЉ

О, мајко, иди, бежи одавде.
Не кољај срца на мом злочину.

ВОЈАЧА

Не оптужуј се неправедно сâм.
Зла судба није злочин.

КРАЉ

Али крв
Мог оца, мајко, вели, злочин је.

ВОЈАЧА

На крвника је пала ова крв.

КРАЉ

На моју савест, мајко, пала је,
Јер ја сам крвник, ја сам прос'о крв,
Гле, још се пуши на мојим рукама.

ВОЈАЧА

Што чиниш грех без греха, сине мој!

КРАЉ

У речи није, у делу је грех,
А ја сам дело учинио, о,
Крваво дело, мајко. Куни ме!
Ох, како страшно беше дело то,
И како ј' тешка, мајко, ова крв!
Бежи сад, иди, иди од мене,
Чула си моју мрачну исповест
И не скрнави на њој савест ти.
Ти још не идеш? Иди! Али стој,
Стој, прокуни ме клетвом матере,
Тежом од тешке божје осветe.
Шта! Још не кунеш? Тражиш, ваљда, реч
Црну и страшну к'о мој што је грех.

ВОЈАЧА

Ма како да је дело крваво,
Наћи ћеш души спаса у вери,
У покајању мира наћи ћеш.
У твоме болу видим, сине мој,
Да измирење желиш са небом,

Па нек ти мајка буде свештеник.
Сине, у греху мање има зла
Но у кајању добра; дело је
Често наказно чедо заблуде,
Савести наше тренутнога сна,
А покајање ниче у срцу,
У дну дубине људске битности.
Небо не суди такво дело, знај,
Већ људско срце, људски осећај.

КРАЉ

О, мајко!

ВОЈАЧА

Сине, погни свесрдно
Главу пред судом Творца свемоћног,
Предај се вољи вечног судије,
Свестан свог греха и своје слабости.
Кајањем своју душу испуни,
Утопи у њ' к'о кап у пучину.
Свевидећему открн своју груд,
И његов ће те поглед згрејати,
И осетићеш сладост кајања
И животворни пламен савести.

КРАЉ

О, мајко моја, добро мога зла,
Под твојом речи отапа се мраз
Са бездушности мога пркоса
Говори, мајко, још.те.

ВОЈАЧА

Сине мој,
Последњи час твој и дах последњи,
Тренутак овај, ужас немоћном,
Заблуделоме страшна извесност,

Биће ти жуђен к'о најслађи сан,
Ако се предаш божјој милости;
Постаћеш искра духа његова,
Честица општег добра, један зрак
Светлости света у вечном времену.

КРАЉ

Још једном си ме, мајко, родила,
Пред саму смрт ми дала живот нов,
Из дубокога мрака дигла си
Заблуделога сина, хвала ти.
До сада живех као католик,
Сад ћу да умрем као хришћанин.*

РАДИВОЈЕ

Ти се одрече вере?

КРАЉ

Познадох
Бога у речи мајке, увидех
Отаца мојих веру истинску.
Покај се и ти.

РАДИВОЈЕ

Ја да преверим,
У неизвесном злу да страхујем!
Ко има века има вере тај,
А самртнику страх заслепи ум.
Ја ћу да живим.

---

* Овим писац наглашава да католици нису хришћани. Реч католик (грч. католикос) значи светски, екуменски. У ствари, католици су Римокатолици, а православци Грекокатолици. Али разлике су огромне, па скоро нико од православаца и не жели да га зову Грекокатолик.

ВОЈАЧА

Докле?

КРАЉ

Живећеш
Докле изгреје месец на небу,
Знамење турске моћи; погледај,
Ено помаља свој крвави рог.
Сад ће да дођу. Чујеш? Ево их.

Улазе Шеих Али Бестами, Мехмед паша и оружници са џелатима

ТРЕЋА ПОЈАВА

Пређашњи, Шеих Али Бестами, Мехмед паша

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Спремај се!

КРАЉ

Мајко, због ом!

ВОЈАЧА

Сине мој!
У вери буди чврст, на муци јак,
С надом у Бога предај се Богу свом.

КРАЉ

Готов сам сада.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Хајде, бане, ти.

РАДИВОЈЕ

Куда ћу ја?

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Са краљем.

РАДИВОЈЕ

Шта ћу ја?

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Са краљем и са сином.

РАДИВОЈЕ

Сада знам,
Али слободно говорити смеш:
На свом последњем часу нека зна,
Да сам до своје круне дош'о ја.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

У заблуди си, бане. И тебе
Са краљем чека једна судбина,
Тебе и сина.

РАДИВОЈЕ

(Мехмед паши)
Пашо, реци му,
Да шалу није добро смислио.

МЕХМЕД ПАША

То није шала, бане, збиља је.

РАДИВОЈЕ

Шта збориш, пашо?

МЕХМЕД ПАША

Ево, погледај,
Три су џелата за тројицу вас.

ИВАНИШ

Не дај ме, оче!

РАДИВОЈЕ

Ћути, сине, ти.
И ти се шалиш, пашо, али гле,
Од тог се само дете препаде.
Уговор наш? А твоја часна реч?

МЕХМЕД ПАША

Уговор ниси држ'о. Рече ми,
У Јајцу још'те краља предати,
Ми га у Кључу ухватисмо тек.

КРАЉ

Зар тако, бане, тако, стриче, ти!

РАДИВОЈЕ

О, где ми беше разум, са вама
Да вежем веру! О, безумља мог!

КРАЉ

Нек ти је просто, бане!

ИВАНИШ

Оче!

РАДИВОЈЕ

Ох!
Како је страшна смрт из убаха,*
На безбрижног кад бане препадом!
Под џелатовим мачем да умрем
И једним махом сан живота мог
Да се у мојој крви утопи.
О, страшне мисли! Због'ја да се мре?
Станите, Турци, људи, станите!
Ево вам мојих права краљевских,

* овде у знач. изненада

Ја се одричем круне. Ваша реч
Нек вас не веже више; просто вам,
Али нам дајте живот.

МЕХМЕД ПАША

Не може,
Таква је, бане, царска заповест.

РАДИВОЈЕ

О, смилујте се бар на сина мог,
Не просипајте бар невину крв,
За њега своју одржите реч.

ШЕИХ АЛИ БЕСТАМИ

Реч невернику дата није реч,
Већ прах и дим и гола обмана.
Поведите их!
Поведу их. Војача клекне, скрстивши руке.

ИВАНИШ

Оче!

РАДИВОЈЕ

Боже мој!

ЗАВЕСА

ПОГОВОР

Песник, драматичар, филозоф, педагог, путописац и полиграф др Милош Перовић рођен је у Ужицу 3. марта 1874. Основну школу и гимназију учио је у родном граду, студирао у Београду, Бечу и Лајпцигу, а 1906. докторирао у Цириху. Био је професор у Ужицу, Чачку и Скопљу. Од почетка Балканских ратова готово да није ни скидао униформу. Рањен је у Подрињу, заробљен на албанској граници, интерниран у Аустрију. Године 1917. размењен и упућен у Француску. Издржао је седамнаест операција, а умро је, такорећи, на операционом столу у болници Сен Жен де Дије у Паризу, 15. априла 1918. од запаљења плућа, надомак слободе.

*

О животу и делу овог нашег свестраног културног прегаоца и драматичара писао сам до сада три пута и овим написима немам шта да додам.[1]

---

1 В. а) Душан Михаиловић, *Заборављена драма „Карађорђе" др Милоша Перовића,* зборник *У славу великог Вождa; Карађорђе у драми и на филму,* приредио Непад Љубинковић, Велика Плана, 1996,52-61. б) Исти: *Песник-драматичар др Милош Перовић,* поговор за *Трагичну сцену у јеном чину, Слепи Бранковићи,* Драмска баштина, VI, 1, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1999, 51-60. в) Исти: Поговор за драму *Разорени дом,* у овој истој едицији, VI, 2, Београд, 1999, 123-127.

У свим овим написима указивао сам да је др Милош Перовић не само истакнути песник наше модерне, већ и антологијски песник. Префињени естета најстрожијег критеријума, Богдан Поповић, уврстио је Милоша Перовића у своју знамениту *Антологију новије српске лирике* (чије је прво издање штампано у Загребу, ћирилицом, 1910.). Перовићева рефлексивна песма *Нашто мисао* (шири назив према првом стиху *Нашто мисао кад није дубока)*, нашла се на почасном месту између две сјајне песме Милана Ракића: *Мисао* и *Долап.* Перовићева песма је језгровита, горка и, у правом смислу, мисаоно неисцрпна.[2]

*

Цео свој кратки живот др Милош Перовић је провео у сталном прегалаштву на свим пољима. Преминуо је у четрдесет и петој години, а од тога је шест година ратовао и, поред осталог, саздао пет сценских дела, што за наше ондашње прилике није мали опус, који су упркос једне високе награде, остали махом неприказани, махом нештампани и заборављени. Исте, 1903. године, када се под псеудонимом Пијетро Косорић огласио првом збирком песама из које је за Поповићеву *Антологију* и преузета песма *Нашто мисао...,*[3]

2 Милош Перовић, *Нашто мисао ... , Антологија новије српске лирике,* Саставио Богдан Поповић, Десето издање, СКЗ, Посебно издање, Београд, 1956, 205-206.

3 Пијетро Косорић, *Песме,* Ужице, 1903.

Перовић је под истим потписом написао и своју прву, успелу, социјалну драму *Разорени дом,* која је према рукопису сачуваном у Историјском архиву Ужица објављена у Драмској баштини (1999).[4] Вероватно у исто време (1903) Перовић је започео и трагедију у стиховима *Карађорђе,* чији је одломак објављен у часопису *Дело,* јубиларне 1904, али није ушао у завршну верзију комада.[5] Три године касније (1907) ова трагедија је штампана у Сарајеву два пута, а у Београду награђена високом наградом Српске краљевске академије наука, па ипак остала заборављена.[6] Потом следи *Трагична сцена у једном чину „Слепи Бранковићи",* чији је рукопис настао између 1906. и 1912. године, сачуван у Архиву песниковог родног града, објављен у првој свесци, поменутог VI кола Драмске баштине.[7]

Исту судбину имао је и рукопис четврте Перовићеве драме, *Краљ Стеван Томашевић,* настао 1910, а завршен можда и пре једночинке *Слепи Бранковићи,* који се овде први пут објављује у истој едицији Музеја позоришне уметности Србије.

Последњи, пети комад овог нашег песника-драматичара, комедија у једном чину *Женомрзац* штам-

4 В. нап. 1(в). О покушајима извођења в. стр. 126-127.

5 Добривоје Младеновић, *„Пробни" чин драме о Карађорђу Пијетра Косорића односно др Милоша Перовића,* в. нап. 1 (а), 46-51. – О покушају приказивања овог чина и целог комада на позорници и радију, види више нап. 1 (б), 58-59.

6 В. нап. 1(б), 51.

7 Б. нап. 1(б).

пана је у Скопљу пред сам почетак Првог светског рата.[8]

Уобичајено је, и код нас и у свету, да истакнути песници обично своје прве комаде пишу у стиховима, а потом, евентуално, ако на сценској ветрометини истрају, прелазе на прозу. Међутим, с нашим песником-драматичарем све је обрнуто. Перовић је прво написао, нимало почетничку, савремену драму у прози *Разорени дом,* а потом сва четири своја сценска дела испевао у звонким и полетним јампским десетерцима, ређе једанаестерцима. Поред разноврсних песничких, филозофских, професорских, научних, животних и ратничких прегнућа, драмом се бавио непуну деценију, између 1903. и 1914. године. Своје сценско стваралаштво Перовић је започео савременом драмом *Разорени дом,* а завршио га савременом комедијом *Женомрзац.* Између тог, условно говорећи, пролога и епилога, настале су три историјске трагедије, читава једна трилогија коју чине: две трагедије и једна трагична сцена: *Карађорђе, Слепи Бранковићи* и *Краљ Стеван Томашевић,* односно, према историјској хронологији, први део трилогије чине *Слепи Бранковићи,* чија се радња одвија у Једрену, на Ускрс 1441, други, трагедија *Краљ Стеван Томашевић,* историјски лоцирана на почетак шездесетих, истог XV века и трећи део, трагедија *Карађорђе,* с почетка XIX века.

8 Милош Перовић, *Женомрзац,* Прва српска штампарија „Вардар", Скопље, 1914. – О покушајима радио извођења в. нап. 1 (б), 59.

*

Док су *Слепи Бранковићи* краћа једночинка, *Карађорђе* као и *Краљ Стеван Томашевић* су многољудне и обимне трагедије од по пет чинова, свака са око четири хиљаде стихова. Веома читак и уредан рукопис трагедије *Краљ Стеван Томашевић*, овога пута непотписан руком аутора, преузет је из Историјског архива Ужица и овде се први пут објављује.[9]

Чинови су подељени на сцене и појаве, а пред крај трећег чина налазе се и две тзв. промене. Како појаве означавају сваки долазак и одлазак глумаца са позорнице, а сцене као и промене ново место радње, друга промена је изостављена и замењена другом појавом, пошто се радња комада, према песниковој напомени наставља на истом месту. Тако се у овом комаду, са педесет и пет појава, декор или место радње мења десет пута. Пошто се налази на самом крају трећег чина поменута промена је крајње непрактична. Па ипак, наш драматичар ову напомену није изоставио, убеђен да је на том месту неопходна дужа пауза и већи технички захвати, да би се у најкраћем времену позорница претворила од краљевог дворца у Јајцу[10] у безбедну и скровиту дворску ризницу „на сводове и са дебелим зидовима"[11]

9 *Краљ Стеван Томашевић*, трагедија у пет чинова, ИАУ МП II 1910, 39 (181).

10 *Исто*, III, 2, 96.

11 Исто, III, промена, 108.

Само се по себи наметало да се застарела промена замени сценом и тако ово издање терминолошки уједначи. Међутим, како је све то за сам комад и његова евентуална савремена и будућа позоришна тумачења посве ирелевантно, промена је остављена као својеврстан мали куриозитет и занимљива илустрација времена. Осим тога, као и до сада, у језичком смислу унесене су само незнатне правописне интервенције, а архаичне речи су протумачене.

*

Као и претходна два историјска комада, *Слепи Бранковићи* и *Карађорђе*, и трагедија *Краљ Стеван Томашевић* др Милоша Перовића је романтично-легендарна, више од претходних наивно-сентиментално-патетична, помало шекспировска и само донекле и условно историјска. Наиме, главни ликови су историјски, али догађаји су, углавном, фабулозни, измишљени и фаталистички. Према легенди, српска војска је поражена због набеђене неслоге великаша и наводне издаје Вука Бранковића. Из истих узрока поробљена је и Босна, с тим што је овога пута било више издајника него на Косову (1389) и што је неминовна пропаст потпомогнута подлом католичко-мађарском сплетком и завером, а уз још два краљева греха: лаковерност и прогон богумила, судбина Босне запечаћена је неопростивим грехом над греховима, нареченим, у овој трагедији извесним, мада непостојећим краљевим оцеубиством. Ова фаталистичка замисао о наследној кривици, па чак и заслуженом вишевековном ропству,

страдању и Голготи српског народа поткрепљена је превазиђеним старозаветним цитатом из *Светог писма*[12] о родитељском греху који окајавају потомци, у овом случају цео недужан српски народ. Наш драматичар је, очевидно, желео да изазове дирљива, судбоносна, трагична, па и мелодрамска саосећања, али је штета што је, као модеран песник и филозоф, лако прихватио застарелу, одбачену, и давно превазиђену, старозавстну идеју. Уз то, Перовић се понашао као да никада није ни чуо за научне доказе протагониста тзв. српске историјске школе Илариона Руварца, а посебно Љубомира Ковачевића, који је још 1888, дакле више од две деценије пре настанка ове драме, непобитно доказао да, што се тиче Србије, фамозне издаје Вука Бранковића на Косову није било, чиме је, коначно, раздвојена легенда од историје.

Трагедија др Милоша Перовића *Краљ Стеван Томашевић* обухвата пад Босне и преломни период кратке, двогодишње владавине и страдања последњег босанског краља Стевана Томашевића (1461-1463). Наиме, после пада Цариграда (1453), Смедерева и Србије (1459), за незаситс, охоле Османлије дошла је на ред разједињена и унутрашњим трвењима ослабљена Босна. Краљ Стеван Томашевић је некако успоставио мир са Турцима, и наставио да им, као и његов отац краљ Стеван Томаш, плаћа данак, али то не одговара ни католичкој цркви увек спремној на унијаћење ни

12 Свето писмо старога завјета, *Плач Јеремијин,* 5, 7; превод Ђуре Јакшића.

Мађарима, који би ратом у Босни, бар привремено ублажили или одложили турска освајања. Уз више наративних исказа него у претходним комадима, драматичар Перовић гомила мотиве и ређа узбудљиве сцене све трагичније од трагичнијих. Нестрпљив и властољубив, а по природи лаковеран, краљ Стеван Томашевић наседа на лицемерно католичко човекољубље, презире богумиле, због тога долази у сукоб са оцем, краљем Стеваном Томашом и паређује његово убиство, прогоном богумила слаби одбрану земље и тако, тонећи из греха у грех изазива судбину и убрзава свеопшту пропаст, свог краљевског дома, своје земље и народа. Заведен лажном поруком мађарског краља, после наводне победе над Турцима под Београдом, коју му сервира злурада католичка братија, краљ одбија да плаћа данак Турцима. Сред општег расула највиђенији великаши (као Радак, бан Радивоје, Чубретић, Соколовић и други) или одлазе у изгнанство с богумилима или постају турски сарадници и издајници. Турци лако освајају Босну. Мађарска помоћ не стиже, јер краљеве поруке и победе код Београда није ни било, па заточени краљ Стеван Томашевић биће ускоро погубљен.

Перовићева трагедија је вешто компонована, а развој радње је прегледан и проткан убедљивим узрочнопоследичним драматуршким нитима. Цело дело је испевано звонким и течним јамбским десетерцима, с веома мало једанаестераца, од којих смо неке, махом због ритма, изостављањем веза „а" и „и", претварали у десетерце, увек наводећи у напоменама како је написано у оригиналу. У овом опсежном комаду, само

једна краћа сцена с богумилима написана је у прози (III, 1, 82-86). Наш драматичар је у овом комаду употребио један овештали романтичарски драматуршки захват. Наиме, када крајем четвртог чина Турци освајају земљу и заробе краља, у паузи до следећег, завршног чина, догађа се незапамћена олуја и невреме. Природа и овде у стопу прати унутрашње ломове главног јунака. Гледаоци све то сазнају, осим евентуалне музичке завесе, из подсећања рибара на језеру (V, 1, 106). – Ликови су контрасни, рељефни и мање црно-бели него у другим Перовићевим драмама. Срби су мање идеализовани, Турци мање анатемисани, а богумили су најплеменитији. Самог краља ломе хамлетовске дилеме. Властољубив и лицемеран попут Јага и Ричарда III, краљев стриц бан Радивоје Крстић је макијавелиста, издајник, сплеткарош, небрат који из користољубља прећуткује синовчево оцеубиство и тако навлачи на себе и Каинов грех, али ту тајну користи против младог краља. Бан Радивоје је човек без савести и дилема, али сви други ликови не изневеравају себе, краља и домовину и не постају издајници и отпадници без унутрашњих ломова и гриже савести, што их чини привлачним и убедљивим. У кобном невремену када слободна Босна постаје поробљени турски тамни вилајет, људи су нестални и колебљиви, а морал деградиран и руиниран, па мало кога узнемирава и обавезује. Поред краљице мајке Војаче и још неких мање битних учесника оба пола, само су богумили, а пре свега њихов вођа, од почетка до краја, и у срећи и у несрећи, високоморални људи светла образа, завидне храбрости, постојаности и духовне снаге.

Поред осталог, уобичајена и пословична турска аморалност и нечовештво, у овој Перовићевој трагедији су у функцији насушне песничке правде. Наиме, све издајнике босанског краља и домовине, уместо обећаних награда турски освајачи кажњавају смрћу, па тако поред босанског краља страда и несуђени краљ Радивоје, па и његов малолетни, племенити и недужни син Иваниш, што оставља мучан и болан утисак.

*

Овим издањем трећег заборављеног драмског рукописа песника-драматичара цела пентологија др Милоша Перовића – уз стара издања трагедије *Карађорђе* и комедије *Женомрзац* – доступна је новом нараштају сценских посленика, као и позоришним и књижевним критичарима и историчарима, као и свим љубитељима древне и насушне, а увек нове и савремене, сценске уметности без које се не може.

Душан МИХАИЛОВИЋ

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ПРВО КОЛО

Књига 1
Панта Срећковић
БОЈ НА ДУБЉУ

Књига 2
Милутин Ибровац
БОЖИЈИ СУД НА МЕНДИНОМ БРДУ

Књига 3
Милорад Поповић Шапчанин
БОГОМИЛИ

Књига 4
Илија Вукићевић
ЛЕПА БУЛА

Књига 5
Живко М. Романовић
ПРОКОП

ДРУГО КОЛО

Књига 1
Милорад Поповић Шапчанин
ДУШАН СИЛНИ

Књига 2
Милорад Поповић Шапчанин
ГОСПОЂИЦА КАО СЕЉАНКА

Књига 3
Милорад Поповић Шапчанин
ТРНОВА КРУНА

Књига 4
Мита Поповић
КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5
Светислав Ђурђевић
ЛАЖНА ИСПРАВА

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1
Мита Поповић
НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2
Жарко Лазаревић
САМРТНА КЛЕТВА

Књига 3
Жарко Лазаревић
УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4
Жарко Лазаревић
КРОЗ ШИБУ

Књига 5
Тодор Пинтеровић
ЈУРМУСА И ФАТИМА

ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1
Атанасије Николић
ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2
Јован Суботић
КРСТ И КРУНА

Књига 3
Доброслав Ружић
СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 4
Милош Цветић
БРАЋА

Књига 5
Светозар Ћоровић
У МРАКУ

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ПЕТО КОЛО

Књига 1
Мита Димитријевић
ОЛИВЕРА

Књига 2
Мита Димитријевић
ПИРОВАЊЕ

Књига 3
Мита Димитријевић
ЉУБАВНИК СВОЈЕ ЖЕНЕ

Књига 4
Мита Димитријевић
СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА

Књига 5
Мита Димитријевић
КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ

ШЕСТО КОЛО

Књига 1
Милош Перовић
СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2
Милош Перовић
РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3
Ђуро Димовић
КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4
Ђуро Димовић
ЂУРАЂ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5
Ђуро Димовић
БАШ ЧЕЛИК

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-21

ПЕРОВИЋ, Милош
Краљ Стеван Томашевић : трагедија у пет чинова / Милош Перовић ; [приређивач Душан Михаиловић]. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2000 (Београд : Србоштампа). - 181 стр. : 15 sm. - (Библиотека Драмска баштина : коло 7. књ. 1)

Тираж 500. - Стр. 169-178 : Поговор / Душан Михаиловић.

886.1/.2.09
а) Перовић, Милош (1874-1918)
ИД=84740364

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

СЕДМО КОЛО

Књига 1
Милош Перовић
КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Књига 2
Љубинко
ДЕВОЈАЧКА КЛЕТВА

Књига 3
Љубинко
СУЂАЈЕ (СУЂЕНИЦЕ)

Књига 4
Манојло Ђорђевић Призренац
ЉУБАВ И СУЈЕТА ИЛИ ОТРОВНИЦА

Књига 5
Милутин Чекић
У СВОМЕ ДОМУ